

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО
ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ
ДИРЕКТИВИ ПРО ОСЕЛИЩА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН ДІЙ
(2012-2020)**

**RECOMMENDATIONS FOR
THE IMPLEMENTATION OF
THE EU HABITATS DIRECTIVE
IN UKRAINE:
STRATEGIC ACTION PLAN
(2012- 2020)**

Наші закордонні партнери:

Центр розвитку інновацій (CDI) університету Вагенінген (Нідерланди) працює над процесами інновацій та змін у сфері безпечного та здорового харчування, адаптивного сільського господарства, сталого ринку та управління екосистемами. Це міждисциплінарний міжнародний відділ університету Вагенінген та науково-дослідного Центру.

Завдяки сприянню інноваціям, розвитку посередництва та формуванню нових спроможностей, наша команда, яка складається із 60 працівників, використовуючи наукову базу університету Вагенінген, намагається сприяти розв'язанню глобальних проблем сталого розвитку та формуванню рівних можливостей. Наш Центр працює над розвитком нових форм навчання та підтримує співпрацю між громадянами, урядами, компаніями, неурядовими організаціями та науковим співтовариством.

Додаткова інформація: www.cdi.wur.nl

“Орбікон” (Данія) – це компанія, заснована на використанні знань, яка надає консультаційні послуги у галузі будівництва, охорони довкілля, екологічних технологій, умов праці, організації та планування. Наш підхід - цілісний, він ґрунтується на глибоких знаннях у галузі технології, довкілля, поведінки людини й суспільства. Наші рішення ґрунтуються на високій професійній компетенції у галузі природничих і суспільних наук.

Орбікон допомагає країнам-кандидатам під час вступу до Європейського Союзу, а також сусіднім Європейському Союзу країнам, впроваджувати Директиви про охорону птахів та оселищ (Birds and Habitats Directives), починаючи від процесу підготовки національних списків потенційних об'єктів мережі Natura 2000 до остаточного визначення цих об'єктів з метою їх збереження та управління ними. Це включає навчання, розвиток можливостей персоналу, проведення громадських інформаційно-просвітницьких кампаній, моніторинг стану оселищ і популяцій видів, а також стану їх збереженості, підготовку інформації про об'єкти мережі Natura 2000 та розробку планів управління.

Додаткова інформація: www.orbicon.dk

Центр розвитку інновацій університету Вагенінген (Нідерланди)
Державний природознавчий музей НАН України
Інститут екології Карпат НАН України
Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України
Дунайсько-Карпатська програма Всесвітнього фонду природи WWF
Компанія “Орбікон” (Данія)

Г. Зінгстра, В. Костюшин, Б. Проць, О. Кагало, Л. Мочарська

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ДИРЕКТИВИ
ПРО ОСЕЛИЩА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН ДІЙ
(2012-2020)**

Wageningen Centre for Development Innovation (NL)
State Museum of Natural History NAS of Ukraine
Institute of Ecology of the Carpathians NAS of Ukraine
I.I. Shmalhausen Institute of Zoology NAS of Ukraine
WWF Danube Carpathian Program
Orbicon AS (DK)

H. Zingstra, V. Kostiusyn, B. Prots, A. Kagalo, L. Mocharska

**RECOMMENDATIONS
FOR THE IMPLEMENTATION OF THE EU
HABITATS DIRECTIVE IN UKRAINE:
STRATEGIC ACTION PLAN
(2012- 2020)**

Lviv - 2012

ISBN 978-617-655-027-3

Рекомендації щодо впровадження в Україні Директиви про оселища Європейського Союзу: стратегічний план дій (2012-2020) / Зінгстра Г., Костюшин В., Прощь Б., Кагало О., Мочарська Л. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 60 с.

Брошура містить інформацію щодо впровадження в Україні Директиви Європейського Союзу про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори (1992). Наведено короткий аналіз законодавства України у природоохоронній сфері, детальну характеристику мережі Natura 2000, представлено зв'язок між Директивою про оселища, Смарагдовою мережею та розвитком екологічної мережі. Охарактеризовані інституційні та організаційні аспекти впровадження положень Директиви. Представлені плани діяльності в комунікаційній сфері та з метою підвищенні рівня поінформованості населення, а також рекомендації діяльності (2012-2020) щодо впровадження Директиви про оселища в Україні.

Для державних службовців, біологів, географів, зоологів, спеціалістів з охорони природи та студентів відповідних спеціальностей.

Recommendations for the Implementation of the EU Habitats Directive in Ukraine: Strategic Action Plan (2012-2020) / H. Zingstra, V. Kostushyn, B. Prots, A. Kagalo, L. Mocharska – Lviv: Publisher WUCC, 2012. – 60 p.

The information provision on introduction of the EU Habitats Directive on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora (1992) in Ukraine is presented. The short analysis of Ukrainian nature conservation legislation, detail characteristics of Natura 2000 network, also link between Habitats Directive, Emerald Network and Ecological Network development are obtained. The institutional and organizational aspects of Directive implementation are characterized. The activity plans for communication and awareness raising and also recommendations of activities for the continue introduction (2012-2020) of the Habitats Directive in Ukraine are presented.

It is intended for government authorities, biologists, geographers, zoologists, specialists in nature protection and students, who specialize in relevant subjects.

Підготовка та публікація цього видання були підтримані:
Preparation and publication of this book was supported by:

Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality

Institute of Zoology
NAS of Ukraine

Рекомендовано до друку Вченими радами

Державного природознавчого музею НАН України (протокол № 5 від 18.04.2012 року)
та Інституту екології Карпат НАН України (протокол № 03 від 27.03.2012 року)

Recommended for printing by the Research Councils of the
State Museum of Natural History NAS of Ukraine (protocol № 5 by 18.04.2012) and the
Institute of Ecology of the Carpathians NAS of Ukraine (protocol № 03 by 27.03.2012)

Підготовка та написання брошури здійснені в рамках міжнародного проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)” (2009-2011). Проект фінансувався програмою BBI MATRA Міністерства сільського господарства, охорони довкілля та якості харчування Нідерландів. Він був реалізований Центром розвитку інновацій університету Вагенінген (Нідерланди), Державним природознавчим музеєм НАН України (м. Львів), українським відділенням Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду природи WWF (м. Львів), компанією “Орбікон” (Данія), Інститутом екології Карпат НАН України (Львів) та Інститутом зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України (м. Київ).

The brochure was produced in the frame of the project entitled “Introduction of European Standards and Methods for Habitat Identification and Classification in Ukraine (pilot project in the Ukrainian Carpathians)” (2009-2011). The project was funded through the BBI Matra programme of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, the Netherlands. It was implemented by the Wageningen Centre for Development Innovation (NL), State Museum of Natural History NAS of Ukraine, WWF Danube Carpathian Program Ukraine, Orbicon AS (DK), Institute of Ecology of the Carpathians NAS of Ukraine and I.I. Shmalhausen Institute of Zoology NAS of Ukraine.

Керівники проекту: п. Генк Зінгстра (Центр розвитку інновацій університету Вагенінген, Нідерланди),
к.б.н. Б.Г. Проць (Державний природознавчий музей Національної академії наук України, Львів та Дунайсько-Карпатська програма Всесвітнього фонду природи WWF, Львів).

Project managers: Henk Zingstra (Wageningen Centre for Development Innovation, The Netherlands),
Dr. Bohdan Prots (State Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv and WWF-DCP, Lviv, Ukraine)

Рецензенти:

д.б.н., проф. С.Л. Мосякін (Інститут ботаніки ім. М.Г.Холодного НАН України);
д.г.н., проф. А.В. Мельник (Львівський національний університет імені Івана Франка);
к.б.н., с.н.с. Ю.В. Канарський (Інститут екології Карпат НАН України);
к.б.н., с.н.с. І.А. Коротченко (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України).

Reviewers

Prof. Dr. S. Mosiakin (M.G. Kholodny Institute of Botany NAS of Ukraine),
Prof. Dr. A. Melnyk (Ivan Franko National University of Lviv),
Dr. Yu. Kanarskyi (Institute of Ecology of the Carpathians NAS of Ukraine),
Dr. I. Korotchenko (M.G. Kholodny Institute of Botany NAS of Ukraine).

ISBN 978-617-655-027-3

© Г. Зінгстра, В. Костюшин, Б. Проць, О. Кагало, Л. Мочарська, 2012

ЗМІСТ

Передмова	7
Вступ	8
1. Коротка інформація про політику та законодавство України в природоохоронній сфері.....	10
2. Ознайомлення з мережею Natura 2000	
2.1. Структурні елементи мережі Natura 2000	16
2.2. Короткий опис Директиви про оселища	17
3. Зв'язок між Директивою про оселища, Смарагдовою мережею та розвитком екологічної мережі.....	19
4. Директива про оселища в українському контексті	
4.1. Досвід роботи та допоміжні проекти	26
4.2. Чому мережа Natura 2000 важлива для України?	28
4.3. Роль принципів Директиви про оселища для управління природоохоронними територіями.....	30
5. Інституційні та організаційні аспекти впровадження положень Директиви про оселища	32
6. Правові наслідки впровадження положень Директиви про оселища ...	35
7. Комунікаційна діяльність та підвищення рівня обізнаності громадян.....	38
8. Рекомендації щодо впровадження положень Директиви про оселища в Україні	51
9. Словник спеціальних термінів.....	54

CONTENT

Preface.....	7
Introduction.....	8
1. Brief introduction into Ukrainian Nature Protection Policies and Legislation	10
2. Introduction into the Natura 2000 network	
2.1. Structure elements of the Nature 2000 network.....	16
2.2. Brief description of the Habitats Directive	17
3. Relation between Habitats Directive, Emerald Network and Ecological Network Development	19
4. Habitats Directive in the Ukrainian Context	
4.1. Experience and Support Projects.....	26
4.2. Why the Natura 2000 network is important for Ukraine?.....	28
4.3. Role of the Habitats Directive principles for protected areas management	30
5. Institutional and organizational aspects of implementation of the Habitats Directive	32
6. Legal Consequences of the implementation of the Habitats Directive	35
7. Communication activities and raising public awareness	38
8. Recommendations of activities for the continue introduction of the Habitats Directive in Ukraine.....	51
9. Glossary	54

ПЕРЕДМОВА

Завдяки проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)” (2009-2011), профінансованого в рамках Програми BBI Matra урядом королівства Нідерландів, зроблено перший крок для ознайомлення українських експертів і керівників різних рівнів з Директивою про оселища (**Habitats Directive**). У ході реалізації проекту стало зрозуміло, що люди, задіяні в галузі охорони природи, хочуть дізнатися більше про Директиву про оселища й вивчити можливості для продовження впровадження основних її положень в Україні.

Закон “Про державну програму адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу” (2004) передбачає гармонізацію законодавства України та ЄС. У програмі зазначено перелік напрямів, за якими буде відбуватися адаптація законодавства на першій стадії виконання програми (2004-2007). До цього переліку включено й охорону довкілля.

Ця публікація має на меті підтримку Міністерства екології та природних ресурсів України щодо реалізації практики охорони природи в Україні у відповідність з підходами, прийнятими в країнах Європейського Союзу. У ній представлена інформація про основні принципи Директиви про оселища, пояснено організаційні, інституційні та фінансові її аспекти й запропоновано можливі шляхи впровадження положень Директиви у природоохоронну практику та політику в Україні. Публікація надає інформацію про те, як робота згідно з Директивою про оселища може підтримати розвиток екологічної мережі в Україні, а також сприяти створенню нових природоохоронних територій. Від Міністерства екології та природних ресурсів залежатиме чи буде прийнято цей виклик і чи рекомендації перетворяться в політичні рішення

*Генк Зінгстра (Henk Zingstra),
керівник проекту,
Центр розвитку інновацій
університету Вагенінген, Нідерланди
Київ, жовтень 2011 р.*

ВСТУП

Україна має великий досвід у галузі охорони природи. Уряд України намагається активізувати свої зусилля щодо захисту біотичного різноманіття в країні за рахунок збільшення кількості природоохоронних територій, а також шляхом об'єднання цих територій у систему загальнодержавної екологічної мережі. Також уряд заявив про намір гармонізувати свої підходи з Європейським Союзом у царині збереження довкілля, особливо щодо запровадження принципів Директиви про оселища (*Habitats Directive*), згідно із законом України “Про державну програму з адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу” (2004).

Повне впровадження Директив про охорону птахів та про оселища (*Birds and Habitats Directives*) в Україні значно підвищить рівень вимог щодо організації, фінансування й можливостей функціонування системи збереження біорізноманіття. Як давні, так і нові члени Європейського Союзу на початковому етапі мали проблеми щодо дотримання всіх аспектів цих Директив, і їм знадобилося кілька років і значні суми фінансових ресурсів для їх впровадження. Оскільки Україна не має статусу країни-кандидата, вона не має ніяких формальних правових зобов'язань щодо впровадження Директив про охорону птахів і про оселища, вона також не може розраховувати на відповідну фінансову підтримку, яку надають країнам-кандидатам. Але основні методичні та наукові принципи, включаючи ідентифікацію, інвентаризацію та картування оселищ, створення природоохоронних територій, їх охорона й управління, а також моніторинг, можуть бути узгоджені у відповідності до методичних засад, прийнятих у країнах ЄС. Також деякі аспекти правового впровадження Директиви про оселища можуть бути успішно використані в українських реаліях. Перевагою роботи згідно з принципами Директиви про оселища (*Habitats Directive*) є те, що охорона природи буде організована на більш науково обґрунтованому рівні й буде порівняльною із природоохоронною практикою країн Європейського Союзу. Це сприятиме обміну інформацією про стан біорізноманіття у Європі та створенню спільних планів дій для вирішення проблеми втрати біорізноманіття. Ще однією важливою перевагою роботи відповідно до Директиви про оселища (*Habitats Directive*) є те, що вона істотно покращить впровадження Бернської конвенції та створення Смарагдової мережі, над чим Україна зараз працює.

Ця публікація була підготована у рамках проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)” (2009-2011), профінансованого у рамках Програми BBI Mattr урядом королівства

Нідерландів. Вона побудована на висновках за результатами виконання цього проекту й присвячена висвітленню основних аспектів Директиви про оселища (**Habitats Directive**), а також рекомендаціям щодо впровадження її принципів в Україні. У брошурі приділено певну увагу організаційним, науковим, інституційним, правовим і фінансовим аспектам. Цільовою аудиторією цього дорадчого документа є представники державного управління національного та місцевого рівнів, а також науковці, які працюють в галузі охорони природи, працівники природоохоронних територій та інші громадяни, зацікавлені у збереженні природи.

Крім цієї публікації щодо стратегії впровадження положень Директиви про оселища в природоохоронну практику України, у рамках пілотного проекту програми BBI Matra, були підготовані переклади Директиви про оселища українською мовою, включаючи роз'яснення термінів, які в ній використовуються, переклад Тлумачного посібника для визначення типів оселищ території Європейського Союзу, каталог типів оселищ, які можна знайти в українській частині Карпат і на Закарпатській рівнині, а також методику їх визначення й картування. Першим результатом діяльності, спрямованої на підвищення стратегії обізнаності та інформованості населення була брошура “Бернська конвенція та оселищна концепція збереження біорізноманіття: майбутнє для України”, яка висвітлює особливості підходів країн ЄС до охорони природи та основні положення Директиви про оселища (**Habitats Directives**).

Проект BBI Matra несе повну відповідальність за цю публікацію, яка спрямована на підтримку політики розвитку Міністерства екології та природних ресурсів України та має на меті заохотити обговорення питань щодо впровадження Директиви про оселища на різних суспільних рівнях і за різних обставин.

1. КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОЛІТИКУ ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ

Національне природоохоронне законодавство України представлене низкою законодавчих актів, серед яких доцільно згадати такі:

- Закон України **“Про охорону навколишнього природного середовища”** (1991) є основним у галузі охорони навколишнього природного середовища. Він визначає правові, економічні та соціальні засади організації охорони навколишнього природного середовища, зокрема: основні принципи охорони, право власності на природні ресурси, об’єкти правової охорони навколишнього природного середовища, екологічні права та обов’язки громадян, повноваження державних органів, моніторинг, прогнозування, облік та інформування, проведення екологічної експертизи, стандартизацію та нормування; контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, економічні механізми для забезпечення охорони навколишнього природного середовища, заходи щодо забезпечення екологічної безпеки; природні території та об’єкти, які підлягають особливій охороні, надзвичайні екологічні ситуації; відповідальність за порушення законодавства, а також міжнародні відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- Закон України **“Про тваринний світ”** (2001), регулює відносини в галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу. Закон визначає об’єкт регулювання та його законодавчі засади, права власності щодо тваринного світу, основні вимоги та принципи охорони, раціонального використання й відтворення тваринного світу, права та обов’язки громадян, а також повноваження державних органів у галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу. Закон детально висвітлює питання щодо організації та ведення моніторингу тваринного світу;
- близьким до попереднього є Закон України **“Про рослинний світ”** (1999), який визначає повноваження відповідних органів державної влади щодо питань охорони та ведення обліку цінних об’єктів рослинного світу та його кадастру, обов’язки користувачів ресурсами рослинного світу, питання моніторингу й питання, пов’язані зі збереженням рослинного світу тощо. У законі йдеться не лише про охорону видів рослин, а й рослинних угруповань – “Рідкісні рослинні угруповання і такі, що перебувають під загрозою

зникнення підлягають охороні на всій території України і заносяться до Зеленої книги України”. Більш детально охорона рослинних угруповань регламентується “Положенням про Зелену книгу України”, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1286 від 29 серпня 2002 р. інформація про яку наведена далі;

- Закон України **“Про Червону книгу України”** (2002), спрямований на збереження та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, зазначає, що одним із методів охорони цих видів є систематична робота з виявлення місць їх перебування, проведення постійного моніторингу за станом їхніх популяцій. Зібрані дані щонайменше раз на 10 років мають бути узагальнені й видані у вигляді Червоної книги України. Ведення Червоної книги України здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, яким є Міністерство екології та природних ресурсів України. Крім цього, Кабінетом Міністрів України створюється Національна комісія з питань Червоної книги України. До складу Національної комісії з питань Червоної книги України включаються провідні вчені Національної академії наук України, інших наукових установ, фахівці спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, з питань лісового й мисливського господарств і полювання, з питань рибного господарства, інших державних органів і громадських організацій;
- Закон України **“Про мисливське господарство та полювання”** (2000) визначає правові, економічні й організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, визначає засади охорони, використання та відтворення тваринного світу. Серед іншого, закон регулює методи полювання, визначення обмежень на добування, терміни полювання, заходи щодо впорядкування мисливських угідь, ведення моніторингу й державного обліку чисельності та добування мисливських тварин;
- Закон України **“Про природно-заповідний фонд України”** (1992) визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об’єктів. У відповідності з його положеннями, природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим збереження, відтворення та використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об’єктів, що перебувають під особливою охоро-

ною. Законом встановлені класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, форми власності, основні засоби їх збереження, типи використання та режими управління, регулюється облік і відновлення біорізноманіття;

- Закон України **“Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”** (2000) є одним із двох законів, присвячених національній екологічній мережі. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки розроблена в контексті вимог щодо подальшого опрацювання, удосконалення та розвитку екологічного законодавства України, а також відповідно до рекомендацій “Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття” (1995 р.) щодо питання формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природними або частково зміненими ландшафтами. Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом зарахування (на підставі обґрунтування екологічної безпеки й економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, які підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів. Програма визначає основні завдання щодо створення екомережі в Україні, категорії елементів екомережі та категорії земель на основі яких вона буде створена, заходи щодо створення екологічної мережі та механізми реалізації програми, включаючи нормативно-правове, фінансове, наукове та організаційне забезпечення. Програма передбачає етапи її впровадження, соціальні, економічні й екологічні результати її втілення;
- завданням Закону України **“Про екологічну мережу України”** (2004) є регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого, розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних і перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства. Закон визначає принципи формування, використання та збереження екомережі, організацію державного управління (повноваження державних органів тощо) та засоби у сфері створення, збереження та використання екомережі. Закон також визначає механізми наукового забезпечення її створення, проектування, схему формування, створення переліків елементів екомережі, порядок включення територій до неї, режими охорони елементів екомережі, моніторинг її стану, а також джерела фінансування;

- **“Лісовий кодекс України”** (2006) регулює ведення лісового господарства в Україні. Закон визначає права власності на ліси, регламентує державне регулювання та управління у сфері лісових відносин, основні завдання та зміст організації лісового господарства, функціональний поділ лісів, використання й відновлення лісів, а також державний кадастр та облік лісів, моніторинг стану лісів та їх сертифікацію, механізми зміни цільового призначення лісових ділянок, охорони лісів і збереження лісового біорізноманіття, фінансування лісового господарства, відповідальність за порушення лісового законодавства, використання міжнародних договорів, які стосуються ведення лісового господарства;
- Законом України **“Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”** (2004) передбачається гармонізація законодавства України та ЄС. У програмі зазначено перелік напрямів за якими буде відбуватися адаптація законодавства на першій стадії виконання програми (2004-2007). До цього переліку включено й питання охорони довкілля (environmental protection). Цей закон хоча і не входить безпосередньо до списку законів України у природоохоронній сфері, проте має важливе значення для охорони природи.

Крім законів України, охорона природи в країні регламентується постановами Кабінету Міністрів та указами Президента України. Серед них, насамперед, слід згадати **“Положення про Зелену книгу України”**, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 1286 від 29 серпня 2002 р., яке присвячене охороні рослинних угруповань, а його зміст дещо близький до змісту Директиви про оселища, але стосується тільки рослинних угруповань, точніше синтаксонів рослинності, визначених за домінантними принципами класифікації. Відповідно до Положення, Зелена книга України є офіційним державним документом, у якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, а також типових природних рослинних угруповань, поширення яких зменшується. Зелена книга є основою для обґрунтування охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання включених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямована на збереження їхньої ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин у їх складі та умов їх формування й росту. Визначення природних рослинних угруповань, які підлягають включенню до Зеленої книги України (останнє видання 2009 року), здійснюється відповідно до методики, яка затверджена Міністерством екології та природних ресурсів України. Охорона рослинних угруповань забезпечується шляхом надання їм особливого правового статусу, створення територій природно-заповідного фонду, урахування їх наявності під час відведення ділянок під господарську

діяльність, ведення моніторингу їхнього стану, та, у разі потреби, шляхом їх відтворення.

Зелена книга надає таку інформацію про відповідні рослинні угруповання: наукову назву рослинного угруповання; його синфітосозологічні індекс, клас, категорію, статус; дані про поширення в Україні; фізико-географічні умови; біотоп; фітоценотичну та аутфітосозологічну значущість; ботаніко-географічне значення; ценотичну структуру та флористичне ядро, потенціал відновлення, режим збереження, обґрунтування необхідності здійснення охорони; біотехнічні й созотехнічні рекомендації; джерела інформації, а також представлена картосхема поширення угруповання в межах України. Ведення Зеленої книги покладається на Міністерство екології та природних ресурсів України та його територіальні органи або інші відповідні державні структури й фінансується з державного бюджету.

У контексті впровадження в Україні зазначених директив ЄС важливими є також постанови Кабінету Міністрів України “Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу” (1994) та “Про затвердження Порядку ведення державного обліку і кадастру рослинного світу” (2006). Згадані державні кадастри розглядаються як систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин і рослин, їх чисельність і стан, характеристики середовища їх перебування й сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони й раціонального використання об’єктів рослинного й тваринного світу. Кадастри ведуться на всій території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні. Організація ведення кадастрів рослинного й тваринного світу, координація діяльності, пов’язаної з виконанням цих робіт, зберіганням кадастрової інформації та її публікацією, здійснюється Міністерством екології та природних ресурсів України та його територіальними органами або іншими відповідними державними структурами. Державний облік і ведення кадастрів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, республіканського та місцевих позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища.

Серед законодавчих засад збереження біорізноманіття України слід також вказати на низку постанов Кабінету Міністрів України, а саме: **“Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України”** (1997, № 439), **“Про затвердження Положення про регіональні кадастри природних ресурсів”** (2001, № 1781), **“Про затвердження Положення про державний комітет лісового господарства України”** (2007, № 833).

Іншою категорією нормативно-правових документів, які стосуються питань збереження, управління та моніторингу природних екосистем і природних видів тварин і рослин є відомчі накази, зокрема наказ Міністерства екології та

природних ресурсів України щодо **“Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів”**, **“Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів”**, **“Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів”** (2005, № 245), а також накази Державного агентства лісових ресурсів України – **“Про затвердження Правил організації полювання та надання послуг іноземним туристам-мисливцям”** (1999, № 83), **“Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства”** (2007, № 223).

Окремо слід згадати проект Закону України **“Про Державну програму збереження біорізноманіття України на 2005-2025 роки”**, який зазначає необхідність проведення інвентаризації, таксономічних досліджень та організації постійних спостережень і моніторингу за станом видів і популяцій, у тому числі ключових і фонових видів.

Значним недоліком чинного природоохоронного законодавства України є те, що його практична реалізація потребує розробки й приймання різних підзаконних актів, які б регламентували втілення законів. Відсутність або недосконалість цих документів унеможлиблює ефективне застосування чинного законодавства, що часто й відбувається.

Наведений вище перелік законів та інших нормативно-правових документів, свідчить, що, загалом, природоохоронне законодавство України за характером є комплексним, тобто охоплює всі основні напрями охорони біорізноманіття – охорону рідкісних видів, збереження рідкісних рослинних угруповань, регулювання вилучення та комерційного використання різних видів тварин і рослин. У ньому також зазначені відповідні механізми – створення об’єктів природно-заповідного фонду та управління ними (менеджмент), створення планів дій щодо збереження окремих видів, розбудови екологічної мережі, відновлення видів і природних екосистем тощо.

2. | ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МЕРЕЖЕЮ NATURA 2000

2.1. Структурні елементи мережі Natura 2000

У 1992 році Європейські Співтовариства прийняли *Директиву 92/43/ЄЕС (від 21 травня 1992 року) про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори*, скорочено – Директива про оселища. Основною метою прийняття цієї Директиви є сприяння збереженню біорізноманіття шляхом збереження природних оселищ і видів природної флори та фауни, які мають важливе значення для суспільства на території держав-членів ЄС.

Директива про оселища доповнює Директиву про охорону природних видів птахів, що була прийнята в 1979 році, як Директива 79/409/ЄЕС, а після поправки 2009 року як 2009/147/ЄС. Найважливішим інструментом для виконання завдань Директиви про оселища є визначення територій, важливих для Європейського Союзу – об'єктів природи загальноєвропейського значення (Sites of Community Importance), які, разом зі спеціальними природоохоронними територіями (Special Protection Areas), визначеними відповідно до Директиви про охорону птахів, утворюють мережу NATURA 2000, як показано на рисунку нижче (рис. 1). Усі держави-члени ЄС разом роблять свій внесок у створення цієї мережі на значній площі Європейського континенту, від Канарських островів до острова Крит, та від Сицилії до фінської Лапландії.

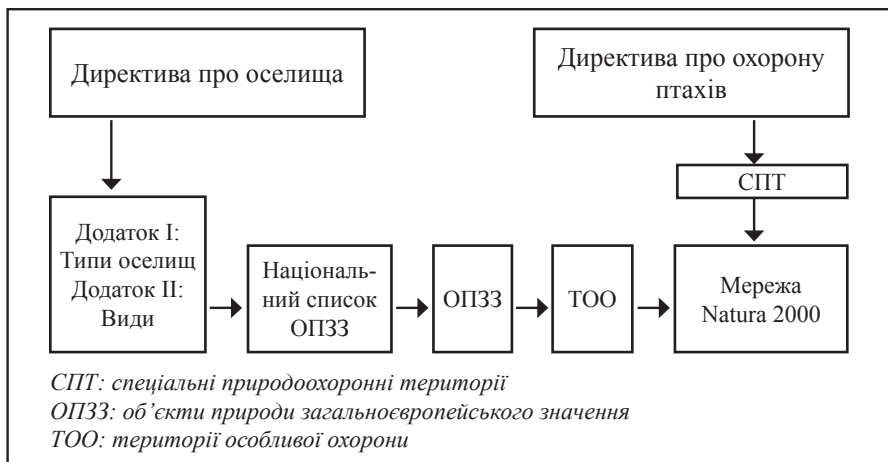

Рис. 1. Структурні елементи природоохоронної мережі Natura 2000 країн Європейського Союзу.

2.2. Короткий опис Директиви про оселища

Двома основними базовими принципами Директиви про оселища є мережа природоохоронних територій Natura 2000 (яка також включає об'єкти, створення яких проголошено згідно з Директивою про охорону птахів) і сувора система охорони видів. Її мета в тому, щоб забезпечити “сприятливий стан збереження” для понад 200 типів оселищ й 1 000 видів, що сприятиме їх безпеці у майбутньому. Директива складається із серії статей і додатків.

У статтях йдеться про збереження біорізноманіття та засоби досягнення цієї мети. Зокрема, стаття № 1 визначає “стан збереження” як суму впливів на оселища чи види, які впливають на їх довготривале поширення, структуру та функціонування або чисельність. Вона визначає “сприятливий” стан збереження як забезпечення стабільності популяцій виду на території поширення, а також рівень їх життєздатності.

Стаття № 6 описує заходи щодо збереження та вказівки як досягти сприятливого стану збереження.

Стаття № 11 відзначає, що типи оселищ та популяції видів загальноєвропейського значення необхідно контролювати, щоб забезпечити чітке уявлення про їх фактичний стан збереження й тенденції змін.

Стаття № 17 відзначає, якими повинні бути звіти за результатами моніторингу, які подаються кожні шість років, висвітлюючи результати впровадження засад Директиви. Перші звіти за період 1994-2000 років визначали пріоритети реалізації вимог Директиви у національних законодавствах (членів ЄС) й проголошення територій особливої охорони. Поточні звіти, що охоплюють 2001-2006 роки, першочергово включають оцінку статусу збереження природних оселищ і видів загальноєвропейського значення. Звіти цієї статті можна розглядати як своєрідний аналіз стану природних оселищ і видів, передбачених Директивою. Вони показують, де є найбільша потреба проведення природоохоронних заходів, а також, чи засади Директиви мають ефективне практичне застосування.

У додатках Директиви наведені переліки типів оселищ і видів загальноєвропейського значення, які потребують різних форм збереження, зокрема:

Додаток I – Природні типи оселищ європейського значення (ЄС), збереження яких потребує створення територій особливої охорони;

Додаток II – Види тварин і рослин, що становлять особливий інтерес для Співтовариства (ЄС), збереження яких потребує створення територій особливої охорони;

Додаток III – Критерії для вибору територій, придатних для зарахування у категорію об'єктів, що становлять особливий інтерес для Співтовариства (ЄС) та надання їм статусу територій особливої охорони;

Додаток IV – Види рослин і тварин, що становлять особливий інтерес для Співтовариства (ЄС), які потребують суворих заходів охорони;

Додаток V – Види тварин та рослин, що становлять особливий інтерес для Співтовариства (ЄС), до відлову та збору яких у природі необхідно застосовувати певні заходи регулювання;

Додаток VI – Заборонені методи й знаряддя відлову та відстрілу й способи транспортування.

Основна мета Директиви про оселища – це підтримка або досягнення сприятливого стану збереження видів і природних оселищ у певних регіонах. Досягнення “сприятливого стану збереження” є найважливішою і, водночас, найскладнішою вимогою цієї Директиви (див. розділ 4).

Важливим елементом Директиви є визначення природоохоронних заходів. Стаття 6 (1) Директиви про оселища вказує, що необхідні заходи щодо збереження повинні враховувати екологічні потреби певних типів оселищ, які визначені в Додатку I та видів, що трапляються на певній території, які визначені в Додатку II. Ці екологічні потреби, у свою чергу, безпосередньо пов’язані із критеріями для визначення “сприятливого стану збереження”.

Відповідно до Директиви про оселища, заходи щодо збереження включають управління. Зокрема управління може бути активним або профілактичним і включати в себе такі заходи, як випас худоби, викошування, вирубування, а також адміністративні заходи, такі як фізичне планування, оцінка екологічного впливу та контроль. Управлінські заходи повинні бути позитивними та організаційно спрямованими на досягнення сприятливого стану збереження (ССЗ).

Критерії Директиви щодо сприятливого стану збереження досить загальні й тому не можуть безпосередньо застосовуватися для кожного окремого виду або оселища. Крім того, екологічні потреби одного й того ж виду можуть змінюватися в залежності від фізичних, кліматичних і географічних умов у кожній державі ЄС. Це означає, що кожна країна повинна визначити свої власні критерії й набір параметрів для оцінки ССЗ на основі національних умов і процесів, які пов’язані з 1) природним ареалом поширення типів оселищ і видів; 2) типовими особливостями структури й функцій типів оселищ та оселищ, у межах яких трапляються види, зазначені в Директиві та 3) перспективами на майбутнє.

Після того, як основні необхідні структурні й функціональні умови та перспективи на майбутнє для кожного виду й типу оселища визначені, можна оцінити стан збереження та визначити необхідні управлінські заходи.

3. | ЗВ'ЯЗОК МІЖ ДИРЕКТИВОЮ ПРО ОСЕЛИЩА, СМАРАГДОВОЮ МЕРЕЖЕЮ ТА РОЗВИТКОМ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Смарагдова мережа є інструментом для сприяння охороні природи в загальноєвропейському контексті в країнах, які не є членами Європейського Союзу. Вона була ініційована й координується Бернською конвенцією (1979), а Директива про оселища (1992) поширюється тільки на країни Європейського Союзу. Смарагдова мережа й Директива про оселища мають однакові цілі – обидва міжнародні документи спрямовані на збереження природної фауни, флори й оселищ. Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом з територіями Директив про оселища та охорону птахів становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією. Держави-члени Європейського Союзу виконують вимоги Бернської конвенції за допомогою мережі NATURA 2000 (території особливої охорони NATURA 2000 відповідають особливо важливим природоохоронним територіям у Смарагдовій мережі).

Переважно Смарагдова мережа має те саме підґрунтя й мету формування, що й Natura 2000, але діє за межами ЄС, розвиваючи спільний європейський підхід щодо охорони природних оселищ.

Спільні та відмінні ознаки Смарагдової мережі та мережі Natura 2000, наведені в табл. 1.

Як Смарагдова мережа, так і Директива про оселища, базуються на так званій Палеоарктичній класифікації оселищ (Palearctic habitat classification). У 1992-1998 роках Палеоарктична класифікація оселищ була розроблена в рамках проекту **Corine Biotops** і включала країни Центральної та Східної Європи. Починаючи від 1996 року використовується прогресивніша класифікація оселищ, яка називається “класифікацією оселищ EUNIS” (European nature information system), в основі якої також лежать принципи Палеоарктичної класифікації. Вона застосовується з метою створення однієї Загальноєвропейської ієрархічної класифікації типів оселищ, яка має використовуватися для всіх аспектів охорони природи, включаючи підтримку створення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000. Протягом цього періоду був також переглянутий Додаток I до Директиви про оселища (список типів оселищ), у той час як на 30-му засіданні Постійного комітету Бернської конвенції був прийнятий оновлений перелік типів оселищ (Резолюція № 4).

Таблиця 1.

**Порівняльна таблиця ознак Смарагдової мережі
та мережі Natura 2000**

Смарагдова мережа	Мережа Natura 2000
Мережа природоохоронних територій	Мережа природоохоронних територій
Рекомендація № 16, 1989 р., Резолюція № 3, 1996 р. про мережу особливо важливих природоохоронних територій Бернської конвенції (Рада Європи, 1979) – необов’язкова	Директива ЄС про охорону птахів, 1979: спеціальні природоохоронні території Директива ЄС про оселища, 1992: спільна мережа територій особливої охорони (оселища й види) – обов’язкова, юридично зобов’язуюча
Оголошені особливо важливі природоохоронні території, узгоджені з мережею Natura 2000 у країнах ЄС	Оголошена мережа, яка поєднує спеціальні природоохоронні території та території особливої охорони
Європейські країни (47) + Африка (4)	25 держав-членів ЄС
Території під захистом: - оселища видів природної флори й фауни (перераховані в Додатку I); - природні типи оселищ, які знаходяться під загрозою зникнення; - важливі території для мігруючих видів.	Території під захистом: - оселища видів природної флори й фауни (перераховані у Додатку II); - природні типи оселищ, які знаходяться під загрозою зникнення; - важливі території для мігруючих видів.
Заохочує створення екокоридорів	Створення екокоридорів згадується у статті № 4, але не є обов’язковим

Додаток I до Директиви про оселища нині перебуває у стані перегляду, оскільки до ЄС увійшли нові члени, на території яких є типи оселищ і види, які не включені в Додаток I. На сьогодні Додаток I до Директиви нараховує 231 тип природних оселищ країн Європейського союзу, у тому числі 71 пріоритетний тип оселищ, що перебувають під загрозою зникнення, які поширені, здебільшого, у межах території Європейського Союзу.

Найбільша різниця між принципами побудови Смарагдової мережі та Директивою про оселища, полягає в тому, що Директива є юридично обов’язковим законом для держав-членів Європейського Союзу. Крім того, Директива більш

детально описує, які об'єкти повинні бути визначені як об'єкти охорони й проголошені природоохоронними територіями в яких має відбуватися управління з метою забезпечення оптимального охоронного статусу, а також як моніторинг біорізноманіття повинен допомогти оцінити, наскільки досягнуто цілі збереження. Тому, можна вважати, що вона є більш науково обгрунтованою.

Одним з основних елементів початку впровадження Директиви про оселища і, аналогічно, розбудови Смарагдової мережі, є складання національних переліків типів оселищ і видів, які можуть знаходитися в Україні. Для країн ЄС списки мають бути оформлені у вигляді витягів з Додатків I, II, IV і V та вказувати, до якого додатку кожен з виявлених видів та оселищ належить і в якому біогеографічному регіоні вони є. Аналогічно повинен бути складений список для інших європейських країн, які не є членами ЄС, у відповідності з резолюціями Комітету Бернської конвенції стосовно Смарагдової мережі. Як своєрідні інструкції для країн ЄС, Європейська комісія підготувала, так звані, довідкові списки для кожного біогеографічного регіону. Ці списки допоможуть державам-членам визначити, які з включених у Додаток I типів оселищ і видів з Додатка II знаходяться на їхній території. Мережа Natura 2000 охоплює дев'ять біогеографічних регіонів (Альпійський, Атлантичний, Чорноморський, Бореальний, Континентальний, Макаронезійський, Середземноморський, Паннонський та Степовий), а Смарагдова мережа охоплює одинадцять таких регіонів, тобто ще два (Арктичний та Анатолійський) додатково. Біогеографічні регіони в Україні – це Альпійський, Чорноморський, Континентальний, Паннонський і Степовий. Відповідно до Резолюції № 6 Додатка I (1998) територія України включає 223 види і 84 зникаючих типів оселищ, які перебувають під загрозою зникнення, перераховані в Резолюції № 4 (1996).

Окрім довідкового списку типів оселищ, Європейська Комісія підготувала “Тлумачний посібник для визначення типів оселищ Європейського Союзу” (2007) (Interpretation Manual of European Union habitats) (далі як Тлумачний посібник), який містить описи типів оселищ та огляд видів, які наявні в кожному з них, а також відомості про ґрунтові умови та інші важливі елементи, які визначають тип оселища. Для визначення, які типи оселищ із Додатка I трапляються в Україні, українські біологи насамперед мають узгодити визначення й представленість цих типів оселищ в Україні, тобто в українській інтерпретації, яка може відрізнятися від інтерпретацій Європейської комісії, що представлені в Тлумачному посібнику. Іншими словами, Тлумачний посібник для визначення типів оселищ ЄС має бути адаптований до українських реалій. У Смарагдовій мережі адаптація типів оселищ не проводиться, проте тут проводиться оцінка наявності типів оселищ (із довідкового списку) на певній території на основі аналізу наявних даних.

Першим кроком у впровадженні положень Директиви про оселища в Україні є переклад останньої версії Тлумачного посібника для визначення типів

оселищ Європейського союзу. Цю версію можна знайти за адресою: http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/docs/2007_07_im.pdf.

У рамках проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)” підготовано цей переклад, а на підставі практичного застосування Тлумачного посібника та аналізу наявних даних і матеріалів спеціальних польових досліджень групою експертів підготовано “Каталог типів оселищ Українських Карпат та Закарпатської рівнини”.

Найважливіше у справі впровадження принципів Директиви про оселища в практику природоохоронної справи України – це зробити концепцію оселищної охорони біорізноманіття зрозумілою для потенційних користувачів. Оселище (тип оселища) – це поняття, введені в правове поле Європейського Союзу саме Директивою про оселища, але базуються вони на класифікації оселищ EUNIS (Європейської інформаційної системи охорони природи), яка є похідною від Палеоарктичної класифікації оселищ, яка була розроблена раніше. У класифікації типів оселищ ураховується список характерних видів, які належать до того чи іншого типу оселища, а також характеристика умов, які визначають формування цих типів оселищ і виживання властивих їм видів. Але такі описи в межах загальної класифікації є досить узагальненими, реальні характеристики певних типів оселищ можуть дещо різнитися в різних країнах (наприклад, різний видовий склад та умови формування оселищ і виживання видів). Наприклад, якщо визначення оселища згідно з Додатком І у Тлумачному посібнику буде відповідати певному типу оселища в Україні, але список характерних видів не збігатиметься, Україна матиме можливість інтерпретувати тип оселища з адаптованим списком характерних видів. Важливо також пов’язати наявні системи класифікації рослинних угруповань в Україні з адаптованим описом типів оселищ у Додатку І. Це допоможе ширшій групі національних експертів і науковців зрозуміти визначення типів оселищ. У каталозі типів оселищ, який було підготовано в рамках пілотного проекту в Карпатському регіоні, наведено опис кожного типу оселища, представленого в Карпатах і на Закарпатській рівнині, а також інформацію про те, як певні типи оселищ пов’язані з національними схемами класифікації рослинності та з типами лісу.

Створення Смарагдової мережі, здебільшого, має такі ж етапи, що й розбудова мережі Natura 2000, проте державам-членам Бернської конвенції необхідно перевірити, чи тип оселища або вид, включені до Резолюції № 4 та Резолюції № 6 цієї конвенції, представлені в їхній країні, не складаючи спочатку опису оселища та його видового складу й не визначаючи структур і функцій відповідно до вимог Директиви про оселища. До проведення оцінки групою експертів з природоохоронних територій та екологічних мереж Бернської конвенції, буде підготований попередній Довідковий список видів і типів оселищ, які наявні в

кожній країні для кожного біогеографічного регіону на основі сучасної наукової інформації, згідно з Резолюцією (1996) № 4 і Резолюцією (1998) № 6 Бернської конвенції. Мета цього списку – показати, які об’єкти країна зобов’язана проголосити особливо важливими природоохоронними територіями (ASCIs). Довідкові списки не слід розглядати як контрольні переліки видів і типів оселищ, наявних у країнах і відповідних регіонах, тому вони повинні виключати випадково занесені природні або адвентивні види. Позначка ‘X’ у списку означатиме, що країні зобов’язані визначити території збереження для конкретного виду або оселища в певному біогеографічному регіоні. Знак питання (?) вказуватиме, що статус видів або оселищ не визначений і необхідно провести додаткові дослідження для його визначення. На основі аналізу інформації бази даних країн, які створюють Смарагдову мережу, складають попередній список особливо важливих природоохоронних територій (ASCIs), який потім буде оцінюватися групою експертів із природоохоронних територій та екологічних мереж у біогеографічному регіоні. Після того, як список буде узгоджений, він буде представлений на розгляд Постійному комітету Бернської конвенції для затвердження.

Хоча Бернська конвенція надає деякі рекомендації щодо вибору територій (об’єктів), перспективних для надання статусу територій особливо важливого природоохоронного значення, значно детальніші рекомендації наведені в Додатку III Директиви про оселища. Рекомендації, зокрема, пояснюють, що не всі об’єкти, де є види, наведені в Додатку I або в Додатку II, слід проголошувати територіями, які перебувають під юрисдикцією Директиви про оселища. Це, наприклад, стосується оселищ, широко розповсюджених по всій країні і стан яких не визначається як загрожений.

На рис. 2 показаний процес встановлення особливо важливих природоохоронних територій (ASCIs) Смарагдової мережі:

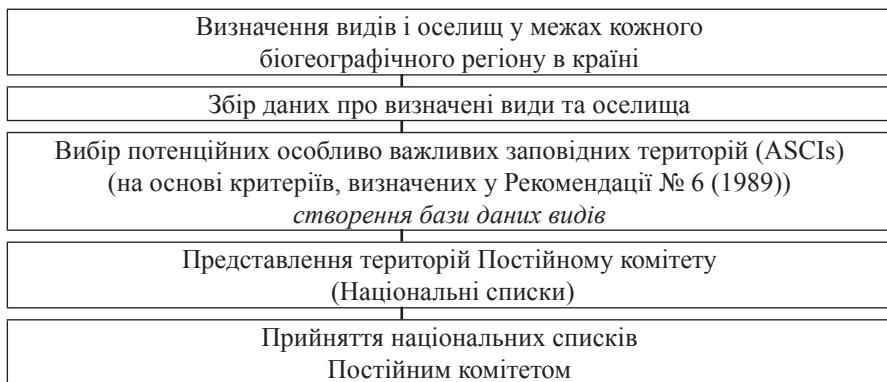

Рис. 2. Формування Смарагдової мережі.

Можливо, будуть необхідні детальніші інструкції щодо вибору територій та оцінки пропозицій щодо певних таксономічних груп (наприклад, птахів, риб) або певних типів оселищ (наприклад, морських), коли сторони, які беруть участь у II етапі формування Смарагдової мережі, отримають більше досвіду.

Основна мета Директиви про оселища – створення умов для досягнення “сприятливого стану збереження” для оселищ, видів і територій. Визначити, коли оселище або вид мають сприятливий стан збереження, достатньо складно; на стан збереження впливають різні чинники, тому оцінка стану збереження може бути складним завданням. Щоб визначити, коли види або оселища перебувають у сприятливому стані збереження, слід мати достатньо даних про розподіл видів та інформацію про тенденції формування їхніх популяцій та поширення. Директива про оселища наводить кілька критеріїв, яких треба досягти, перш ніж певне оселище або вид досягне сприятливого стану збереження.

Стан збереження оселища слід вважати “сприятливим”, якщо:

- його природний ареал і ділянки, на яких він представлений у його межах, є стабільними або збільшуються,
- особливі структура й функції, які необхідні для його довготривалого існування не лише наявні на сьогодні, але й, можливо, існуватимуть у найближчому майбутньому, а також
- природоохоронний статус його типових видів є сприятливим, як визначено відповідними критеріями Директиви.

Стан збереження виду слід вважати “сприятливим”, якщо:

- дані щодо динаміки популяції вказують на її довготривалу саморегуляцію як життєздатного компонента природних оселищ,
- природний ареал виду не зменшився і в найближчому майбутньому такі процеси не передбачаються,
- існує, і, більш імовірно, існуватиме в майбутньому, достатньо велике оселище для підтримання (або збереження) стану популяцій на довготривалу перспективу.

Моніторинг є ще одним важливим елементом Директиви, у той час як Смарагдова мережа дає обмежену інформацію про моніторинг і зв'язок з управлінням. Зв'язок між управлінням і моніторингом типів оселищ та видів зображений на рис. 3.

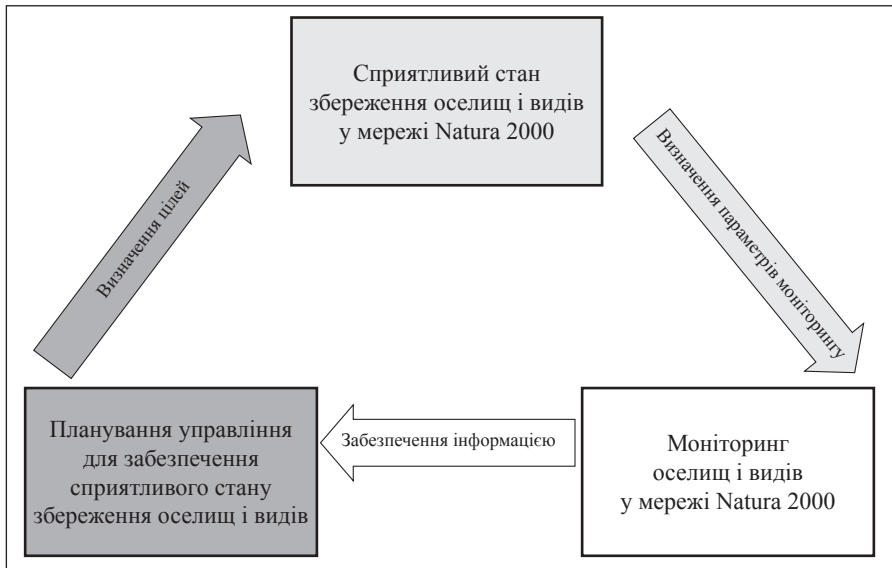

Рис. 3. Зв'язок між управлінням і моніторингом типів оселищ і видів.

Як Смарагдова мережа, так і мережа Natura 2000 дають мало вказівок про те, як об'єднати в екологічну мережу об'єкти, які проголошені особливо важливими природоохоронними територіями (**ASCI**s) або територіями особливої охорони (**SAC**). Хоча у статті № 10 Директиви про оселища сказано, що держави-члени повинні докладати зусиль за допомогою планування землекористування та розвитку політики для формування спільної мережі Natura 2000, проте це майже не виконується. У статті № 10 сказано, що для створення спільної мережі до її складу слід включити річки та їхні береги, традиційні елементи формування меж полів, ставки й невеликі ліси, які вважаються необхідними для міграції, розповсюдження і генетичного обміну між популяціями природних видів.

4. | ДИРЕКТИВА ПРО ОСЕЛИЩА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

4.1. Досвід роботи та допоміжні проекти

Плани Бернської конвенції до 2020 року включають поширення досвіду, накопиченого в ході реалізації Директиви про оселища державами-членами ЄС, поза межами Європейського Союзу. Ця конвенція є конкретною законодавчою базою для впровадження Директиви про оселища в Україні, і Україна може використовувати зобов'язання, що випливають з Бернської конвенції, як основу для подальшого впровадження положень Директиви. Однак, з огляду на реалії правового поля України, таке впровадження потребуватиме надання Бернській конвенції такого механізму, у вигляді, наприклад, спеціальної постанови Кабінету Міністрів або наказу Міністерства екології та природних ресурсів України, оскільки є очевидним, що статті 9 Конституції України («чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України») є недостатньо. Згідно з традиціями застосування природоохоронних нормативно-правових документів рівня законів, вони не діють в Україні без системи роз'яснювальних підзаконних актів, положень та інструкцій.

Завдяки проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)” (2009-2011), стало відомо, що немає наукових перешкод для продовження впровадження в Україні принципів, визначених у Директиві про оселища. Під час виконання проекту було не тільки перекладено українською мовою Директиву про оселища, але й пояснено поняття і визначення, які використовуються в Директиві, та мають вирішальне значення для розуміння її принципів. Це такі поняття як “типи оселищ”, “стан збереження”, “сприятливий стан збереження”, “заходи щодо збереження” та “значний вплив” (див. розділ 3). Найбільш важлива робота – це адаптація інтерпретації типів оселищ (перерахованих у Додатку I Директиви) до українських реалій і створення каталогу типів оселищ, які представлені в Українських Карпатах і на Закарпатській рівнині.

У рамках пілотного проекту також була розроблена структура бази даних на основі програмного пакету Turboveg, яка розрахована на накопичення всієї інформації про типи оселищ і види, які трапляються у Карпатах і на Закарпатській рівнині та є сумісною з програмним пакетом Natura 2000, який є у вільному доступі. Департамент заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України веде кадастр природоохоронних територій України – базу даних,

пов'язану з ГІС пакетом. Хоча ця база даних має на меті, насамперед, зібрати адміністративні та загальні відомості про об'єкт, вона накопичує багато іншої корисної інформації. Необхідні подальші дослідження для оцінки того, чи база даних та ГІС у Департаменті заповідної справи повністю відповідають потребам бази даних Natura 2000 і чи вони також надають інформацію про розподіл, поширення, кількість типів оселищ і видів та розмір популяцій.

Програмний пакет Natura 2000 дозволяє країнам записувати дані щодо кожного об'єкта, відповідно до погодженої Стандартної форми даних. Стандартна форма даних включає інформацію про об'єкт Natura 2000, наприклад, визначення об'єкта, місце розташування, екологічну інформацію (про оселища та види), опис об'єкта, стан збереження об'єкта, його функції та загрози.

Нещодавно Міністерство екології та природних ресурсів України замовило створення бази даних для розвитку Національної екологічної мережі. Отже, доцільно розглянути можливості адаптації наявних баз даних до потреб збирання даних для територій, які можуть бути обрані для Смарагдової мережі та/або відповідати вимогам Директиви про оселища. Якщо для цієї мети створена окрема база даних, то слід подумати як бази даних могли б обмінюватися інформацією.

Паралельно з пілотним проектом щодо впровадження положень Директиви про оселища в Карпатському регіоні, проводився проект щодо впровадження положень Бернської конвенції за фінансування ЄС. У рамках цього проекту, який був реалізований "ІнтерЕкоцентром", створена база даних оселищ і видів, зазначених у Бернській конвенції з метою створення Смарагдової мережі.

На основі досвіду, накопиченого під час пілотного проекту щодо впровадження положень Директиви про оселища й проекту з впровадження Бернської конвенції, негайно необхідно розпочати узгодження практик охорони природи в Україні з практиками Європейського Союзу. У ході реалізації Директиви про оселища, держави-члени ЄС отримали багато знань і досвіду, які виходять за межі практик щодо впровадження Бернської конвенції, яка, здебільшого, зосереджена на створенні бази даних типів оселищ і видів (з Резолюції № 4 і Резолюції № 6, відповідно) і на основі цього, на створенні особливо важливих природоохоронних територій (ASCIs). Цей досвід є корисними і в українському контексті впровадження Директиви про оселища.

Досвід, накопичений у процесі виконання Директиви про оселища в державах-членах ЄС, включає:

- розробку методичних матеріалів – інструкцій, критеріїв для визначення природоохоронних територій, стандартизованих форм для збирання та накопичення даних, стандартів для карт тощо;
- створення та узгодження процедур контролю якості даних;
- процедури прийняття рішень щодо створення нових природоохоронних територій на основі участі зацікавлених сторін;

- накопичення великих обсягів даних про рідкісні види й оселища, зазначені в додатках до Директиви;
- створення мережі територій особливої охорони (територій (об'єктів) природи загальноєвропейського значення та спеціальних природоохоронних територій у рамках формування мережі Natura 2000).

Застосування цього корисного досвіду в Україні, безумовно, матиме позитивний вплив на впровадження Бернської конвенції, особливо щодо збереження рідкісних оселищ, у тому числі оселищ рідкісних видів рослин і тварин, перерахованих у Резолюціях Конвенції. Це забезпечить надійну основу для створення цілісної екологічної мережі в Україні.

Як було зазначено раніше, Бернська конвенція ґрунтується на тих же методологічних принципах визначення типів оселищ, розвитку бази даних і вибору об'єктів (територій для охорони), але досвід, здобутий під час впровадження Директиви й наукове підґрунтя дозволяє Україні зробити значний крок уперед у покращенні своїх наукових і практичних основ у галузі охорони природи. Україна може створити Смарагдову мережу об'єктів, яка повністю відповідатиме мережі Natura 2000 у сусідніх країнах Європейського Союзу. Базова ідея впровадження підходів і методів, представлених у Директиві про оселища, полягає в тому, що вони істотно допоможуть Україні у впровадженні положень Бернської конвенції та у формуванні Смарагдової мережі.

Одним з перших заходів є створення списку типів оселищ для України й розширення списку, який був створений для Карпат та Закарпатської рівнини. Те ж саме стосується списку видів рослин і тварин, які потребують особливої охорони. Оскільки на цей час законом охороняються тільки рослинні угруповання, перераховані у Зеленій книзі України, буде необхідно скоригувати законодавство для забезпечення охорони відповідних типів оселищ і видів. Крім того, різноманітні методичні матеріали, стандарти для збору даних, зберігання, моніторингу та звітності потребуватимуть юридичного затвердження відповідними нормативно-правовими документами.

4.2. Чому мережа Natura 2000 важлива для України?

Організація охорони природи відповідно до методологічного підходу, представленого в Директиві, є важливою для України з різних причин. По-перше, оголошення територій особливої охорони ґрунтується на всебічному науковому аналізі даних про біорізноманіття (наскільки це можливо), що дає основу для вибору цих територій. Завдяки застосуванню критеріїв відбору об'єктів, представлених у Директиві про оселища, території, обрані під майбутні природоохоронні території, є справді “гарячими точками” біорізноманіття. Ці критерії гарантують, що об'єкти, які вибрані, важливі не тільки з точки зору національної, але й із загальноєвропейської перспективи.

Ще один важливий аспект застосування принципів Директиви про оселища полягає в тому, що визначення та проголошення територій особливої охорони є спільним із такими сусідніми країнами, як Румунія, Словаччина, Польща та Угорщина. Україна поділяє з цими країнами карпатське гірське пасмо і, згідно з Карпатською конвенцією, ці країни мають координувати свою політику щодо захисту й сталого розвитку цієї території. Спільні методи збирання даних, їх аналізу та опрацювання необхідні для розробки й узгодження спільної та цілеспрямованої політики.

Впровадження Директиви про оселища на всій території України допоможе також створити єдину й спільну базу для створення національної екологічної мережі в Україні. Об'єкти, які будуть визначені й проголошені як природоохоронні території відповідно до принципів Директиви про оселища, є основними територіями національної екологічної мережі, у той час як визначення екологічних коридорів, які повинні забезпечувати зв'язок між цими об'єктами, повинне ґрунтуватися на аналізі шляхів розповсюдження й міграції ключових видів, для яких були проголошені ці об'єкти. Існують різні підходи й методи вибору цих коридорів, включаючи комп'ютерні системи, в яких є інформація про ключові види, землекористування та соціально-економічні особливості територій для здійснення вибору коридорів з найвищими шансами на успіх і з найменшими витратами.

Важливим елементом Директиви про оселища є те, що вона пропонує можливість об'єднати заходи щодо забезпечення сталого розвитку сільських регіонів і, що вона створює основу для розвитку “зеленої” економіки, передбачаючи сталий розвиток туризму, сільського й лісового господарств. Сучасний погляд на збереження природи й управління природоохоронними територіями полягає в тому, що природоохоронні території повинні розглядатися не як ізольовані об'єкти, а як невід'ємні частини більш широких ландшафтів, включно з фермерами, лісниками, туристами, містами, селами.

Для забезпечення наукової основи впровадження Директиви про оселища запропоновані такі кроки:

- створення попереднього списку видів і типів оселищ, які наявні в Україні, відповідно до Додатків Директиви із зазначенням біогеографічних регіонів;
- збір даних про кожен тип оселища, згідно з Додатком I, і кожен вид, згідно з Додатком II, для України, а також відбір потенційних об'єктів Смарагдової мережі, де будуть зібрані відповідні дані (якщо вони відсутні або потребують доповнення);
- створення системи збирання, аналізу та використання отриманих даних з метою максимального забезпечення як принципів відкритості інформації для громадськості та співпраці між установами, так і права власності наукових колективів, які зібрали та опрацьовували цю інформацію;

- створення списку потенційних об'єктів Смарагдової мережі й узагальнення даних щодо них, а також постійна додаткова польова робота зі встановлення типів оселищ і видів за стандартною формою Директиви;
- проведення консультацій із зацікавленими сторонами щодо списку потенційних об'єктів, які можуть бути проголошені як об'єкти Смарагдової мережі, тобто включення до списку визначених типів оселищ і видів;
- формування бази даних щодо об'єктів Смарагдової мережі в Україні для подання в Раду Європи, а також формування географічної інформаційної системи цих об'єктів, яка є сумісною із загальною базою даних Смарагдової мережі і яка надається для підтримання ефективного управління та моніторингу запропонованих об'єктів.

4.3. Роль принципів Директиви про оселища для управління природоохоронними територіями

Впровадження Директиви про оселища впливає не тільки на збирання, аналіз даних і процедури щодо проголошення природоохоронних територій, але й на управління природоохоронними територіями та моніторинг.

Сьогодні планування заходів з управління природоохоронними територіями та їх реалізація в Україні майже повністю ґрунтуються на Положеннях про проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України (наказ Міністерства від 06.07.2005 № 245), які визначають межі територій, їх розподіл на зони, регулювання діяльності в межах цих зон тощо. Цей документ лише частково задовольняє потреби планування та здійснення заходів з екологічного управління, хоча його можна розглядати як основу для планів управління, які відповідають вимогам Директиви про оселища. Отже, слід розглянути дві можливості впровадження планування управління відповідно до методів Директиви: зміни (доповнення) до сучасних Положень про проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України, згідно з вимогами, встановленими для планів управління природоохоронними територіями, або розробка спеціальних планів управління для цих територій на основі формату засад і принципів, які використовуються в країнах ЄС. В обох випадках нові підходи повинні бути офіційно затверджені.

Моніторинг біорізноманіття в Україні загалом знаходиться ще на початковій стадії розвитку, хоча деякі галузі досить добре розвинені й мають тривалу історію. Це особливо стосується “Літопису природи”, для якого працівники природоохоронних територій десятиліттями збирають інформацію. “Літопис природи” дає основу для розвитку мережі моніторингу, яка відповідає принципам Директиви про оселища.

Держави-члени ЄС зобов'язані здійснювати моніторинг та оцінку стану збереження оселищ і видів і звітувати про результати цього моніторингу перед

Європейською Комісією кожні шість років. Звітність в ЄС має певний формат, і держави-члени будуть проінформовані про це Європейською комісією.

Звітність і моніторинг не є обов'язковими для України, але моніторинг важливий для оцінки того, наскільки плановані заходи з управління (менеджменту) допомогли поліпшити статус збереження або досягти сприятливого стану збереження. Для того, щоб відзвітувати про стан збереження оселищ і видів мережі Natura 2000, необхідно розробити методологію моніторингу для типів оселищ і видів, які представлені в Україні та встановити програму моніторингу з визначенням його об'єктів, місця реалізації та методів. Це передбачає створення наукової схеми моніторингу за участю відповідних експертів та організацій. Оскільки неможливо й не потрібно проводити інвентаризацію всіх видів і типів оселищ, для контролю повинен бути узгоджений мінімальний набір видів та інших елементів.

5. | ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ДИРЕКТИВИ ПРО ОСЕЛИЩА

Міністерство екології та природних ресурсів України – провідний державний орган в Україні для захисту навколишнього середовища та для збереження природних видів тварин і рослин, а також природних територій. Департамент заповідної справи Міністерства (колишнє Державне управління заповідної справи) відповідає за координацію створення, збереження та управління всіма природоохоронними територіями України, а Департамент охорони природних ресурсів та екомережі – відповідає за розробку політики, включаючи моніторинг стану видів, які підлягають охороні та мисливських видів, видавання дозволів (квот) на добування (полювання) тварин, розвиток екомережі, а також розробку політики щодо підтримання впровадження Бернської конвенції та Директиви про оселища.

Міністерство має досить добре розвинені контакти з науковими та освітніми установами – Національною академією наук, Національною академією аграрних наук, різними університетами та іншими навчальними й дослідницькими установами. Міністерство екології та природних ресурсів України співпрацює на постійній основі з Державним агентством лісових ресурсів України, Державним комітетом рибного господарства України, Міністерством сільськогосподарства і продовольства України та ін.

Однак, продовження впровадження Директиви про оселища потребує тісної координації дій ланок Міністерства екології та природних ресурсів, включаючи достатню кількість кваліфікованих працівників як на центральному, так і на регіональних рівнях. Крім достатньої кількості коштів для найму персоналу, забезпечення можливостей тягне за собою також інтенсивну підготовку кадрів і підвищення досвіду ключових працівників Міністерства щодо принципів Бернської конвенції та Директиви про оселища. Крім того, Міністерство повинне залучити економічні, науково-дослідні та освітні сектори, щоб зробити впровадження Директиви успішним.

Беручи до уваги тісну координацію, яка потрібна не лише між суміжними галузями, а й між адміністративними областями, рекомендується створити в міністерстві окремий департамент, який координував би впровадження Бернської конвенції та Директиви і, можливо, інших міжнародних угод в області біорізноманіття.

Цей департамент має відповідати за:

- координацію всіх зусиль і заходів у рамках подальшого впровадження Бернської конвенції та Директиви про оселища;

- зв'язок з ЄС та Радою Європи і службою Європейського Союзу з питань впровадження Бернської конвенції та Директиви в Україні, у тому числі з питань підготовки та представлення відповідних національних звітів;
- зв'язок з науковими організаціями та НУО для досягнення узгодженості й координації дій щодо впровадження Бернської конвенції та Директиви про оселища;
- координацію діяльності з іншими секторами, зокрема, з лісовим господарством, сільським господарством і туристичним сектором. У зв'язку з цим доцільно створити міжвідомчий координаційний орган, через який вищезгадані сектори будуть поінформовані про стан справ. Але завдання цього координаційного органу не повинні обмежуватися лише обміном інформацією, він повинен також розділяти відповідальність за охорону й управління біорізноманіттям.

Хоча Мінекоресурсів відіграватиме важливу роль у продовженні впровадження принципів Директиви, неможливо покласти вирішення всіх завдань на Міністерство. Окрім цього, важливо розвивати горизонтальні зв'язки між керівниками й вченими, які беруть участь у створенні та управлінні природоохоронними територіями, або займаються охороною пріоритетних видів.

Інше питання, яке необхідно з'ясувати – це те, хто повинен керувати базою даних щодо типів оселищ і видів, хто повинен мати доступ до неї і як вона має бути пов'язана з плануванням управління й моніторингом. Департамент заповідної справи Міністерства не має достатньої потужності для цього, а його головні функції полягають у розвитку природоохоронних територій та управлінні ними. Найкращий варіант – створити спеціальну наукову групу в межах кількох провідних установ НАН України, яка буде відповідальною за цю роботу від імені та за підтримки Міністерства.

Найважливішою є необхідність посилення співпраці з лісовим і сільськогосподарським секторами. Оскільки більшість природоохоронних територій вкриті лісами або належить до сільськогосподарських угідь, ця співпраця є найактуальнішою. Відповідно до чинного законодавства, лісовий сектор має враховувати питання збереження біорізноманіття (до певної міри, звичайно) і вести моніторинг мисливських видів на своїй території. Однак, у довготривалій перспективі, співпраця з сільськогосподарським сектором видається дуже важливою, особливо стосовно охорони й менеджменту напівприродних оселищ.

Як зазначено у стратегії підвищення поінформованості населення (див. розділ 7), участь громадянського суспільства має вирішальне значення для забезпечення громадської підтримки в охороні природи та управлінні природоохоронними територіями. Існує стійке поглиблення усвідомлення на національному та регіональному рівнях, що участь зацікавлених сторін і громадянського суспільства необхідна для створення широкої підтримки охорони

природи, хоча ситуація може бути досить відмінною в різних адміністративних областях. Гарним прикладом сприяння діалогу з громадськістю є так звані громадські ради, які були створені в багатьох областях при Державних управліннях охорони навколишнього природного середовища. Для збільшення участі громадськості в процесі становлення та розвитку природоохоронних територій, обласний рівень співпраці між усіма зацікавленими сторонами так чи інакше відіграватиме важливу роль, оскільки є ближчим до територіальних громад. Крім того, обласні Ради визначають використання коштів обласних фондів охорони навколишнього природного середовища, і ці кошти можна витратити на інформаційні публікації, або, навіть, на створення природоохоронних територій. Крім обласних фондів, бюджетні кошти можуть бути виділені з Державного фонду охорони навколишнього середовища України.

6. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ДИРЕКТИВИ ПРО ОСЕЛИЩА

Повна реалізація (транспозиція) юридичного впровадження положень Директиви про оселища в Україні не є ні необхідною, ні можливою, ураховуючи наявні ресурси й організаційні та юридичні реалії. Також для держав-членів ЄС впровадження Директиви в національне законодавство не вимагає обов'язкового включення змісту Директиви в офіційні національні документи, тобто в буквальному сенсі. Влада кожної країни може вибирати форми й методи впровадження Директиви в національне законодавство (ЄС1, ст. 249.3). У статті 23 Директиви про оселища йдеться про таке: “Держави-члени повинні ввести в дію закони, правила та адміністративні положення, необхідні для виконання цієї директиви”.

Різні вердикти Європейського суду, які відповідають цій точці зору: *впровадження (транспозиція) Директиви в національне законодавство не обов'язково вимагає точного введення Директиви в дію; загального правового контексту буде достатньо, якщо він насправді забезпечує повне, чітке й точне застосування Директиви. Проте, точне впровадження стає особливо важливим у випадку, наприклад, впровадження Директиви про птахів, яка стосується збереження природних видів птахів, де управління спільною спадщиною покладається на держави-члени на їх відповідних територіях (див. судові справи 247/85, Комісія проти Бельгії, С-252/85, Комісія проти Франції, С-118 / 94, Комісія проти Італії).*

Існують різні способи гармонізації Директиви з національним українським законодавством. Один з варіантів полягає в розробці нових законів, правил та адміністративних положень, які безпосередньо включатимуть статті Директив про охорону птахів та оселища і, одночасно, відповідатимуть національним пріоритетам. Іншим варіантом було б внесення змін і поправок до чинних законів, правил та адміністративних положень в Україні для того, щоб впровадити Директиви в національне законодавство.

Впровадження правових вимог Директив не повинне замінювати чинне національне природоохоронне законодавство, це мають бути додаткові закони, які доповнюватимуть національне законодавство.

Щоб вибрати найкращий шлях, доцільно оцінити прогалини й проблеми в законодавстві, а також у різних аспектах впровадження сучасної нормативної бази. У зв'язку з цим також доцільно оцінити необхідність створення спеціальної організаційної структури, яка підтримуватиме та сприятиме впровадженню нового законодавства.

Питання, на які буде мати вплив часткове впровадження (транспозиція) Директиви про оселища в Україні:

- процедура ідентифікації та становлення природоохоронних територій;
- планування управління та розробка відповідних заходів щодо збереження (менеджменту);
- моніторинг та управління базами даних;
- оцінка планів і проектів, які можуть мати негативний вплив на об'єкти, які були визначені (оцінка впливу на навколишнє середовище або оцінка його відповідності).

Що стосується процедури виявлення та становлення природоохоронних територій, інформацію про те, як це буде зроблено відповідно до принципів Директиви про оселища можна знайти в розділі 3.

Держави-члени користуються певною свободою під час вибору об'єктів для включення до списку, але вони повинні дотримуватися трьох умов:

- під час вибору об'єктів, які будуть запропоновані, можна керуватися тільки науковими критеріями;
- запропоновані об'єкти повинні забезпечити географічне покриття, яке є однорідним і представляє всю територію держави-члена;
- список повинен бути повним (кожна держава-член має запропонувати низку об'єктів, які забезпечать достатню представленість усіх типів оселищ, перерахованих у Додатку I, і всіх видів, наведених у Додатку II, які представлені на її території).

Для підготовки переліку пропонованих об'єктів природи загальноєвропейського значення (pSCIs) необхідно використовувати критерії, зазначені в Додатку III до Директиви:

I. Критерії оцінки об'єктів (територій) для збереження типів оселищ, Додаток I:

- а) репрезентативність типу оселища в об'єкті;
- б) положення і розподіл типів оселищ на національному рівні;
- в) рівень збереження, функції та можливості для відновлення типу оселища;
- г) глобальна оцінка значення об'єкта (території) для збереження певного типу оселища.

II. Критерії оцінки об'єктів (територій) для збереження видів, Додаток II:

- а) розмір і щільність популяцій видів на території (об'єкті), а також на національному рівні;
- б) ступінь збереження важливого оселища, пов'язаного з видами;
- в) ступінь ізоляції щодо природного розподілу видів, які знаходяться на території (об'єкті);
- г) глобальна оцінка значення об'єкта (території) для збереження відповідних видів.

Крім того, для кожного типу оселища й виду в мережі Natura 2000 повинне застосовуватися правило 20-60%. Якщо 60% видів або оселищ представлені в списку пропонованих об'єктів, це вважатиметься достатньою репрезентативністю, а менше 20% – недостатньою репрезентативністю. Репрезентативність 20-60% повинна бути проаналізована на індивідуальній основі.

Стаття № 6 Директиви про оселища в чотирьох підпунктах описує, як має бути організоване управління об'єктами (табл. 2).

Таблиця 2.

Положення статті № 6 Директиви про оселища 92/43/ЄЕС

Стаття 6.1.	Реалізація необхідних природоохоронних заходів.
Стаття 6.2.	Уникнення погіршення стану оселищ, оселищ видів і популяцій видів.
Стаття 6.3.	Оцінка планів і проєктів, які матимуть значний вплив на природоохоронні цілі об'єкта.
Стаття 6.4.	Що необхідно зробити в інтересах суспільства (включаючи соціальні та економічні компенсації).

Стаття 6.1 пов'язана з внутрішнім управлінням (заходами щодо збереження), а стаття 6.2 радить уникати планів і проєктів за межами об'єкта, які матимуть вплив на природоохоронні цілі об'єкта, тобто на сприятливий стан збереження. Стаття 6.3 описує, як оцінювати плани й проєкти, які впливатимуть на стан збереження об'єкта. Стаття 6.4 вказує, що в інтересах суспільства може бути доцільним погодитися з планами й проєктами, які мають значний вплив на стан збереження об'єкта.

Що стосується планування управління, запропоновані заходи повинні бути спрямовані на досягнення сприятливого стану збереження та на вирішення тенденцій і питань, які чинять негативний вплив на досягнення сприятливого стану збереження. Перед тим, як прийняти рішення про управлінські заходи, слід провести аналіз загроз, які впливають на стан збереження. Вплив може мати причину в широкому колі заходів і процесів, включаючи, наприклад, відсутність пасовищ і надмірний випас худоби, забруднення повітря, зниження рівня ґрунтових вод, використання пестицидів, надмірне використання об'єкта та кліматичні зміни.

Для України важливо зосередити увагу передусім на виконанні статей 6.1 і 6.2, а коли будуть створені умови для глибшої оцінки екологічних наслідків, слід подумати, якою мірою статті 6.3 і 6.4 можуть бути включені в закон про оцінку впливу на природне середовище.

7. КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ГРОМАДЯН

Як зазначено в четвертому розділі, впровадження Бернської конвенції для держав-нечленів ЄС є першим кроком на шляху до впровадження наукових методів і підходів, які впливають з Директиви про оселища. Україна є учасником Бернської конвенції, тому, у 2011 році виконано проект за підтримки Європейського Союзу, мета якого створити об'єкти Смарагдової мережі в Україні.

Успіх збереження біорізноманіття та природних об'єктів, контроль за їх функціонуванням та охорона окремих видів тісно пов'язані з участю різних зацікавлених сторін у сфері охорони та збереження природи. Цей успіх багато в чому залежить від того, чи зацікавлені сторони *розуміють*, чому певні заходи повинні бути реалізовані, чи *бажають* вони (їхнє ставлення) змінити свою діяльність щодо використання природних ресурсів і чи *мають* вони *навички*, щоб змінити свою практику використання природних ресурсів.

Ця стратегія сформована на основі визначення та попереднього аналізу думки різних зацікавлених сторін або їх груп у сфері охорони та збереження природи, а також на основі SWOT-аналізу щодо реалізації Бернської Конвенції та Директиви про оселища. Стратегія звертає увагу на конкретні цільові групи. У розділі 3 роз'яснено визначення та вибір цільових груп.

Сильні та слабкі сторони, можливості, загрози

Нижче наведено огляд сучасного стану впровадження Бернської Конвенції та Директиви про оселища. Аналіз звертає увагу на сильні сторони та можливості, а також слабкі сторони та обмеження стосовно реалізації Конвенції та Директиви.

Сильні сторони:

- достатньо велике коло зацікавлених осіб, через яких можна спілкуватися;
- зацікавленість органів влади в цій проблематиці;
- охорона природи в Україні на державному рівні здійснюється за рахунок цілої низки законодавчих актів, нормативно-правових документів і підписаних міжнародних угод;
- розвинене природоохоронне законодавство України та методична база;
- фінансування природоохоронних заходів державою;
- мета Директиви про оселища (збереження типів оселищ, видів фауни та

- флори) збігається з метою всіх законодавчих актів України в цій сфері;
- збільшення природно-заповідного фонду України;
 - розбудова національної екологічної мережі, як складової частини загальноєвропейської мережі.

Можливості:

- уніфікація методики моніторингу біорізноманіття;
- розробка менеджмент-планів українських природоохоронних територій у форматі, який використовується в країнах ЄС;
- залучення волонтерів із громадських організацій;
- залучення місцевих жителів;
- розвиток горизонтальних зв'язків між керівниками та науковцями, які займаються створенням та управлінням окремими територіями Natura 2000, або збереженням пріоритетних видів;
- комунікація між Україною та ЄС;
- з метою ефективної реалізації та ефективного застосування законодавства, удосконалення наявних, розробка нових підзаконних актів та їх впровадження;
- Міністерство екології та природних ресурсів буде керівним органом у реалізації Natura 2000 в Україні та має забезпечувати залучення і загальну координацію діяльності секторів економіки разом із науковими і освітніми організаціями щодо цього.

Слабкі сторони:

- невелика підтримка зацікавлених сторін у створенні нових природоохоронних територій;
- нові механізми розвитку природоохоронних територій майже не розроблені;
- не дотримуються вимоги щодо охорони природи;
- використовуються обмежені канали комунікації;
- мала тривалість проекту;
- невизначений стан у питаннях приватизації земель (утруднює розвиток мережі природоохоронних територій);
- брак коштів для новостворених природоохоронних територій;
- нестача коштів для створення нових природоохоронних об'єктів;
- недостатність даних про стан флори і фауни, а також екосистем;
- дані про природоохоронні території дуже обмежені або застарілі (у зв'язку з нестачею фінансування, координації, малою кількістю професійних біологів у країні);
- відсутність ефективної системи або системного підходу до моніторингу стану природоохоронних територій або розвитку системи моніторингу в самій початковій фазі;

- практична неможливість збереження рідкісних видів за межами територій, що охороняються;
- розроблені плани дій щодо конкретних видів не реалізовані;
- відсутність регульованого використання видів, які мають рекреаційну або комерційну цінність (промислове рибальство, спортивна риболовля й полювання, збирання лікарських рослин і тварин, збирання безхребетних – *Gammarus*, креветок, личинок хірономід та ін.);
- дуже слабкий зв'язок між довготривалим плануванням територіального розвитку та охороною природного середовища;
- державні службовці не достатньо усвідомлюють важливість охорони довкілля.

Загрози:

- низький рівень обізнаності місцевого населення та його природоохоронна свідомість щодо природних екосистем;
- спротив місцевого населення щодо створення природно-заповідних об'єктів/територій/організацій;
- конфлікти між місцевим населенням та наявними об'єктами природно-заповідного фонду;
- знищення місцевим населенням рідкісних видів флори та фауни;
- низький рівень участі громадськості у веденні моніторингу;
- державні службовці, які приймають важливі рішення, недостатньо усвідомлюють важливість охорони довкілля.

Вище наведений SWOT-аналіз визначає групи зацікавлених сторін, які можна вибрати як цільові групи для реалізації Комунікаційної стратегії та Стратегії підвищення рівня обізнаності: наприклад, волонтери з НУО (неурядових організацій), місцеві жителі, високопосадовці. Більш *детальна та ґрунтовна* Комунікаційна стратегія та Стратегія підвищення рівня обізнаності населення повинна була б зосередити увагу на всіх згаданих цільових групах і націлити заходи, наприклад, щодо *“підвищення обізнаності та рівня знань місцевих мешканців у сфері охорони природи”* (див. загрози), *“налагодження зв'язків між керівниками природоохоронних територій та науковцями”* (див. можливості), або *“забезпечення реалізації планів з охорони конкретного виду високопосадовцями”* (див. слабкі сторони).

Ця *стратегія* базується на оцінці громадської думки стосовно охорони природи та обізнаності про законодавство ЄС. Аналіз був здійснений на підставі дослідження, завдяки якому встановлені найзацікавленіші цільові групи (табл. 3). Важливо відзначити зацікавлення певних цільових груп у підтримці охорони довкілля та застосування законодавства ЄС, як одного з інструментів охорони природи.

Таблиця 3.

**Найзацікавленіші цільові групи населення
Карпатського регіону, які брали участь в оцінці громадської думки
та підтримують впровадження природоохоронного законодавства ЄС**

Цільова група	Звертайтеся до них через наступні організації чи інституції
Держслужбовці, представники регіональних і місцевих органів влади	Міністерство екології та природних ресурсів України, Державні обласні адміністрації Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей, районні адміністрації
Працівники природоохоронних територій	Природоохоронні території (брали участь в оцінці громадської думки тільки працівники Карпатського НПП*, НПП “Сколівські Бескиди”, Ужанського НПП, Природного заповідника “Горгани” та Карпатського біосферного заповідника)
Науковці та студенти	Вищі навчальні заклади (брали участь в оцінці громадської думки лише науковці та студенти Львівського національного університету імені Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, Ужгородського національного університету, Державного природознавчого музею НАН України, Інституту екології Карпат НАН України та Івано-Франківського інституту менеджменту та економіки)
Голови сільських рад, депутати, лідери громадських організацій, ЗМІ	Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська та Чернівецька області

НПП* – національний природний парк

Огляд заходів та обов’язків комунікаційного сектора впровадження Директиви про оселища в Україні представлений у табл. 4.

Часові рамки реалізації заходів щодо підвищення рівня обізнаності населення стосовно впровадження Директиви про оселища в Україні наведені у табл. 5.

**Огляд заходів та обов'язків комунікаційного сектора
впровадження Директиви про оселища в Україні**

Напрями	Ким впровад- жується	На кого розрахований	Рекомендовані комунікаційні заходи	З метою досягти
І. Програма: Використання Інтернет ресурсів				
Розміщення ін- формації про Директиву на “дружніх” веб- сайтах (веб-сайти громадських ор- ганізацій, органів влади, природо- охоронних тери- торій)	WWF-DCP*	<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ (природо- охоронних територій); • ЗМІ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розміщення прес- релізів про проєкт. 2. Розміщення бро- шуру, листівок і Директиви. 3. Широка присут- ність проєкту в New Media: online відео, фото, блоги, форуми, спільноти. 	<ul style="list-style-type: none"> • швидко, економічно, сучасно, оперативно розповсюдити ін- формацію про Директиву; • забезпечити присутність ін- формації про впровадження Директиви в мережі Інтернет (україномовний); • активна комунікація із зацікав- леними групами, залучення широкого кола учасників; • можливість формування online спільноти щодо охорони навко- лишнього природного серед- овища; • можливість діяти: коментувати, просувати, впливати
Створення веб- сайту	у рамках проєк- ту VBI-MATRA “Визначення і класифікація типів оселищ	<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • ЗМІ; • лідери ГО; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сайт повинен напо- внитися інформацією. Містити тексти Дирек- тив, методичні матері- али щодо їх втілення, 	<ul style="list-style-type: none"> • швидко, економічно, сучасно, оперативно розповсюдити ін- формацію; • легке здійснення координації, комунікацій;

	<p>(habitats) в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу” у співпраці з WWF-DCP</p>	<ul style="list-style-type: none"> • працівники ПТ 	<p>дані щодо території Natura 2000 та видів, які охороняються цими Директивами, поточний стан справ щодо імплементації HD/ BD**</p> <p>Директив, інформація про те, як HD/BD реалізуються за кордоном.</p> <p>2. Створення комунікації в New Media: online відео, фото, блоги, форуми, спільноти.</p> <p>3. Інформацію про сайт розповсюдити до ЗМІ, органів влади.</p> <p>4. Розміщення лінки сайту на інших сайтах.</p> <p>5. Проведення на сайті інтерактивних конкурсів для дітей та молоді (наприклад: фотоконкурс, конкурс малюнка, конкурс-розповідь).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення присутності інформації про впровадження Директиви у світовій мережі; • швидке озайомлення та пошук необхідної інформації; • залучення широкого кола учасників можливість сказати про себе в Інтернет-мережі
--	--	---	---	--

Напрями	Ким впроваджується	На кого розрахований	Рекомендовані комунікаційні заходи	3 метою досягти
II. Програма: Друкована інформація				
Створення серії брошур, плакатів, календарів, листівок, методичних матеріалів щодо HD/BD	у рамках проекту BBI-MAPRA “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу” співпраці з WWF-DCP, Міністерством екології та природних ресурсів України та іншими зацікавленими організаціями	<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • громадськість: місцеві жителі, голови сільських рад, депутати 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення матеріалів відповідно до цільових груп. Приблизливий сучасний дизайн. 2. Розповсюдження матеріалів до цільових груп. 3. Розміщення інформаційних плакатів в інформаційних центрах (візит-центрах) природоохоронних територій, вузах вищих навчальних закладів, органах місцевої влади 	<ul style="list-style-type: none"> • доступне донесення інформації до всіх цільових груп; • можливість залучення волонтерів (учнів шкіл) та ГО до формування та розповсюдження матеріалів; • підвищення рівня обізнаності цільових груп (у т.ч. місцевого населення) щодо Директиви та охорони навколишнього середовища; • співпраця різних цільових груп; • залучення інших цільових груп до охорони навколишнього середовища (наприклад, туристів)
III. Програма: Семінари				
Регіональні семінари	організатори влади, працівники природоохоронних територій, викладачі університетів	<ul style="list-style-type: none"> • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • ЗМІ 	1. Цикл регіональних семінарів щодо HD/BD у більш ширшому контексті – розвиток мережі природоохоронних територій	<ul style="list-style-type: none"> • інформування щодо втілення Директиви, розвитку та проблематики діяльності природоохоронних територій та охорону рідкісних видів; • співпраця різних цільових груп

Навчальні поїздки	університети WWF-DCP		та охорона рідкісних видів. Семінари проводити на території ПТ, включаючи відвідування, ознайомлення із ПТ. 2. Запрошення на семінари представників влади, громадських організацій та ЗМІ.	<ul style="list-style-type: none"> • отримання досвіду діяльності (від іншої ПТ); • можливість почути думку всіх зацікавлених цільових груп
	WWF-DCP, Міністерство екології та природних ресурсів України, наукові заклади	<ul style="list-style-type: none"> • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • ЗМІ 	<p>1. Проведення спеціальних турів у країні ЄС для представників органів місцевої та регіональної адміністрації, природоохоронних територій, науковців.</p> <p>2. Проведення прес-туру для регіональних ЗМІ для ознайомлення з представниками зникаючої флори та фауни, і потребою впровадження стандартів HD/BD в Україні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • отримання Європейського досвіду у сфері захисту навколишнього середовища; • ознайомлення з найкращими прикладами створення та управління територій Natura 2000; • ретельне інформування населення регіонів; • “навчання шляхом участі”; • можливість почути думку всіх зацікавлених цільових груп і можливість змінювати думку в потрібному напрямку; • можливість формування “команди експертів”, яка в майбутньому працюватиме в рамках національного чи регіонального проєктів

Напрями	Ким впроваджується	На кого розрахований	Рекомендовані комунікаційні заходи	З метою досягти
Круглі столи	WWF-DCP, Міністерство екології та природних ресурсів України	<ul style="list-style-type: none"> • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • ЗМІ 	<p>1. Проведення круглого столу щодо потреби впровадження стандартів HD/BD в Україні з представниками цільових груп, включаючи експертів, представників ГО, органів влади.</p> <p>2. Анонсування круглого столу в регіональних ЗМІ. Підготовка та розповсюдження прес-релізу про питання, які висвітлювалися на круглому столі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • співпраця різних цільових груп; • цільова комунікація між ключовими цільовими групами; • інформування широкого кола громадянськості щодо впровадження стандартів Директиви; • можливість почути думку всіх зацікавлених цільових груп; • можливість вироблення спільних напрямків діяльності у сфері охорони навколишнього середовища
IV. Програма: Спеціальні проекти				
Телебачення, відео, радіо		<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • громадськість (місцеві жителі, голови сільських рад, депутати) 	<p>1. Проведення інтерв'ю/сюжету з експертами на місцевому/регіональному телебаченні/радіо.</p> <p>2. Створення циклу сюжетів про рідкісні види тварин і рослин України.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • підвищення рівня обізнаності, свідомості місцевого населення щодо загроз та можливостей навколишнього середовища; • інформування широкого загалу про ПТ, зникаючу флору і фауну Карпат; • формування почуття регіональної гордості, приналежності до території

Експозиції	WWF-DCP, музеї України	<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • громадськість (місцеві жителі, голови сільських рад, депутати) 	<p>3. Створення короткометражних роликів про природоохоронні території, зникаючу фауну Карпат. Розміщення такого фільму на сайтах, Youtube, Flickr.</p> <p>4. Проведення інтерактивних ігор на радіо.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • співпраця різних цільових груп; • підвищення рівня обізнаності, свідомості місцевого населення щодо загроз та можливостей навколишнього середовища
------------	---------------------------	--	---	---

Напрями	Ким впроваджується	На кого розрахований	Рекомендовані комунікаційні заходи	З метою досягти
День Європейських парків	Менеджери національних парків разом з “Європарком”	<ul style="list-style-type: none"> • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • громадськість; • ЗМІ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення під час Дня Європейських парків можливості розповсюдити інформацію про ініціативу: розповсюдження буклетів, створення спеціального стенда. 2. Організація під час Дня Європейських Парків ігрового/конкурсного майданчика для дітей “Планета дітей”. 	<ul style="list-style-type: none"> • підвищення рівня обізнаності, свідомості місцевого населення щодо загроз та можливостей навколишнього середовища; • розповсюдження інформації про діяльність ПТ, охорону навколишнього середовища; • отримання досвіду від інших ПТ
Облаштування кімнати природи	Природоохоронні території ГО	<ul style="list-style-type: none"> • влада; • лідери ГО; • працівники ПТ; • громадськість; • ЗМІ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Упорядкування кімнати природи в школах на “території” проекту. 2. Створення еко клубу для усіх любителів природи. 3. Підготовка програми заохочення бажаних і програми діяльності еко клубу. 	<ul style="list-style-type: none"> • підвищення рівня обізнаності, свідомості місцевого населення щодо загроз та можливостей навколишнього середовища; • розповсюдження інформації про діяльність ПТ, охорону навколишнього середовища

Видання електронних варіантів “Літопису природи” ПТ – вивчення рослинного й тваринного світу	Природоохоронні території	<ul style="list-style-type: none"> • студенти; • науковці; • влада; • працівники ПТ; • ЗМІ 	<p>4. Створення можливостей для учнів шкіл і студентів опікуватися/доглядати за певним видом флори чи фауни, включеним до Червоної книги.</p> <p>5. Створення інформаційного бюлетеня про охорону навколишнього середовища.</p> <p>6. Повідомлення про ініціативи у ЗМІ.</p> <p>7. Проведення конкурсів для дітей та молоді.</p>	
			<p>1. Доступ до інформації.</p> <p>Розміщення інформації про директиву в такому виданні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • розміщення та розповсюдження інформації; • за допомогою презентабельного видання розповсюджувати інформацію серед інших цільових груп

* Дунайсько-Карпатська програма Всесвітнього фонду природи WWF.

** Директиви про оселища та охорону птахів – Habitats and Birds Directives.

Таблиця 5.

**Часові рамки реалізації заходів щодо підвищення
рівня обізнаності населення стосовно впровадження
Директиви про оселища в Україні**

Напрямки	Термін реалізації
I. Програма: Використання Інтернет ресурсів	
Розміщення інформації про Директиву на «дружніх» веб-сайтах <ul style="list-style-type: none"> Розміщення прес-релізів про проект. Розміщення брошур, листівок та Директиви. 	2012
II. Програма: Друкована інформація	
Створення листівки та брошури щодо HD/BD <ul style="list-style-type: none"> Розповсюдження матеріалів серед цільових груп. Створення картотеки/бази та градація потенційних отримувачів брошури. Розповсюдження брошури серед основних споживачів (відповідні депутатські комісії ВР, органи обласної та місцевої влади, ГО, науковці, ЗМІ). Розповсюдження брошури серед додаткових споживачів (регіональні бібліотеки, бібліотеки навчальних закладів). 	2012
III. Програма: Семінари	
Круглі столи <ul style="list-style-type: none"> Проведення круглого столу щодо потреби впровадження стандартів HD/BD в Україні з представниками цільових груп, включаючи експертів, представників ГО, органів влади. Анонсування круглого столу в регіональних ЗМІ. Підготовка та розповсюдження прес-релізу про питання, які висвітлювалися на круглому столі. 	2012
IV. Програма: Спеціальні проекти	
Телебачення, відео <ul style="list-style-type: none"> Проведення інтерв'ю/сюжету з експертами на місцевому телебаченні/радіо. 	2012 і надалі
День Європейських парків <ul style="list-style-type: none"> Створення під час Дня Європейських парків можливості розповсюдити інформацію: розповсюдження буклетів, створення спеціального стенду. 	2012 і надалі

8. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ДИРЕКТИВИ ПРО ОСЕЛИЩА В УКРАЇНІ

№ п/п	Напрямки діяльності	Терміни
1	2	3
Підготовча діяльність		
1.	Організація національної конференції з питань Директиви про оселища та її значення для збереження природи й впровадження Бернської конвенції в Україні, з метою стимулювання обговорення і підвищити поінформованість широкої аудиторії про Директиву.	2012
2.	Розробка класифікатора типів оселищ для інших біогеографічних регіонів України та створення списку типів оселищ, які потребують охорони.	2012-2018
3.	Проведення порівняльного аналізу чинного законодавства та механізмів охорони природи в Україні з відповідними статтями в Директиві про оселища, оцінити адміністративні та економічні наслідки їх впровадження в Україні з подальшою розробкою пропозицій щодо їх впровадження в Україні.	2013
4.	Внесення відповідних доповнень до законодавства України, зокрема затвердження на законодавчому рівні списку типів оселищ, які потребують охорони.	2014-2016
5.	Внесення доповнень до законодавства України, з метою його узгодження з вимогами статті № 6 Директиви про оселища, яка стосується управління й заходів щодо збереження.	2014-2016
6.	Продовження тестувань і вдосконалення методології, розробленої в ході пілотного проекту за допомогою проектів з картографування в Карпатах і навчання експертів з картографування.	2012-2014

1	2	3
7.	Розробка та проведення циклу тренінгів щодо реалізації Бернської конвенції та Директиви про оселища: визначення та картування об'єктів Смарагдової мережі, моніторинг їх стану, розробка та ведення баз даних, розробка планів управління та їх реалізація, тощо.	2012-2014
8.	Адаптація організаційних структур Міністерства екології та природних ресурсів, координація роботи та визначення обов'язків щодо різних завдань, пов'язаних зі створенням Смарагдової мережі та впровадженням Директиви про оселища.	2015-2017
9.	Підвищення обізнаності й підтримка Директиви про оселища за допомогою конференцій, семінарів та нарад.	2012 і надалі
<i>Розбудова Смарагдової мережі</i>		
10.	Збирання даних про види та оселища, які потребують охорони. Завершення формування списку потенційних територій Смарагдової мережі на базі наявних матеріалів, перш за все на територіях природно-заповідного фонду та в об'єктах екологічної мережі й початок їх оцінки відповідно до процедур, затверджених Бернською конвенцією, на основі досвіду й методології Директиви про оселища.	2012-2018
11.	Підготовка методичних матеріалів щодо моніторингу та управління територій Смарагдової мережі, які ґрунтуються на міжнародних методичних матеріалах, створених у рамках Бернської конвенції та Директиви про оселища.	2012-2018
12.	Проведення додаткових польових досліджень та уточнення й доповнення списку територій Смарагдової мережі. Завершення оцінки потенційних територій Смарагдової мережі.	2015-2017
13.	Офіційне затвердження територій Смарагдової мережі, які є в Україні. Публікація списку та описів територій Смарагдової мережі в Україні, офіційно визнаних Бернською конвенцією.	2017-2019

1	2	3
14.	Формування та реалізація системи моніторингу стану видів та оселищ, які охороняються в межах Смарагдової мережі.	2014-2024
15.	Створення планів управління для територій Смарагдової мережі та їх втілення, на основі рекомендацій та досвіду Natura 2000 (Директиви про оселища).	2014-2024
Загальна діяльність		
16.	Поширення інформації щодо Бернської конвенції та Директиви про оселища та відповідної, пов'язаної з ними, інформації про Натура 2000 та Смарагдову мережу серед урядовців, науковців, працівників природоохоронних установ, менеджерів різних рівнів та студентів за допомогою веб-сайту Міністерства екології та природних ресурсів України та веб-сайтів неурядових організацій.	від 2012 і надалі

9. | СЛОВНИК СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ

Антропогенні зміни в природі – зміни, що відбуваються в природі в результаті господарської діяльності людини, які призводять до порушення складу, структури та функціонування екосистем. Цей вплив позначається на всіх структурних компонентах і функціональних параметрах екосистем – ґрунті, тваринах, рослинах, рівні ґрунтових вод, температурному режимі, колообігові речовини та енергетичних процесах тощо.

Біорізноманіття (біотична різноманітність, біорізноманіття, біорозмаїття) – варіабельність живих організмів з усіх джерел, охоплюючи, серед інших, наземні, морські та інші водні екосистеми та екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття містить у собі різноманітність у межах виду, вищих таксонів і цілих екосистем (ст. 2 “Конвенції про біорізноманіття”); 2) сукупності типів відмінностей живих організмів будь-якого простору (території, акваторії, планети), виділених на підставі обраного критерію.

Вид – основна структурна одиниця в системі живих організмів, якісний етап в еволюції органічного світу. Базова одиниця класифікації організмів; сукупність близькоспоріднених організмів, яким характерні певні, тільки їм властиві морфо-фізіологічні та еколого-географічні особливості та поширення в межах певної області (території чи акваторії), яку називають ареалом виду. У природі види існують у вигляді популяцій.

Екосистема – природний, природно-антропогенний або антропогенний функціональний комплекс живих організмів і певного, відносно однорідного, середовища їх існування, які перебувають у закономірному взаємозв’язку й утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних процесів і явищ. У ній відбувається перетворення сонячної енергії в хімічну, механічну та інші й безперервний колообіг мінеральних речовин.

Екологічна мережа – єдина територіальна система, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об’єкти природно-заповідного фонду, курортні й лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об’єкти інших типів, які визначаються законодавством України, і є частиною її структурних територіальних елементів – природних ядер, природних коридорів, буферних зон.

Загрози – потенційні або неминучі негативні дії, через які відбувається або буде відбуватися в майбутньому шкідливий вплив на певні об’єкти або природні системи.

Загрози біорізноманіттю – природні або антропогенні чинники, які можуть призвести або вже призводять до знищення, збіднення або негативної трансформації різноманіття проявів життя на генетичному, внутрішньовидовому, видовому, популяційному, ценотичному або екосистемному структурних рівнях.

Зелена книга України – державний документ, в якому наведено відомості про сучасний стан рідкісних, тих, що зникають і типових природних рослинних угруповань України, які потребують охорони. Положення про Зелену книгу України було затверджено 1997 року, а від 2002 року, згідно з постановою Кабінету міністрів України, вона набула статусу нормативно-правового документа в галузі охорони природи.

Інвазія – проникнення та натуралізація на певній території виду рослини або тварини, не характерного для її природної біоти.

Кадастр територій та об’єктів природно-заповідного фонду – система обліку та оцінки кількісного та якісного стану територій та окремих об’єктів природно-заповідного фонду та їх територіальних сукупностей, призначена для забезпечення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб достовірними даними про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні та якісні характеристики цих територій та об’єктів, їх природоохоронну, наукову, виховну, рекреаційну та іншу цінність з метою охорони, збереження та ефективного управління функціонуванням і розвитком природно-заповідного фонду.

Категоризація раритетних видів – система оцінки природоохоронного статусу видів у відповідності зі станом їхніх популяцій та їх динамікою.

1994 року IUCN (Міжнародний союз охорони природи) прийняв категоризацію раритетних видів, в якій ураховано необхідність реалізації популяційного підходу до оцінки їхнього соціологічного статусу. 2001 року в удосконаленому вигляді вона була опублікована й нині використовується під час підготовки більшості Червоних книг Європи. У ній прийнято такі категорії: EX (Extinct) – **таксон, що зник (зниклий).**

EW (Extinct in the Wild) – **таксон зниклий з природних угруповань.**

CR (Critically Endangered) – **таксон, що перебуває під критичною загрозою зникнення.** Таксони, для яких існує висока загроза зникнення в природі

найближчим часом, що визначається за такими ознаками: поширення популяцій обмежується 10-100 км², а спостереження протягом 10 років або часу життя трьох поколінь особин підтверджують, що інтенсивність зменшення сягає 80% популяцій.

EN (Endangered) – **таксон, який знаходиться під загрозою зникнення**, стан його популяцій свідчить про високий ризик його зникнення в природі в недалекому майбутньому, що визначається площею поширення в межах 500-5000 км², і спостереженнями, які свідчать протягом 10 років або часу життя трьох поколінь особин, що інтенсивність зменшення сягає 50% популяцій.

VU (Vulnerable) – **уразливий**, стан його популяцій свідчить про високий ризик його зникнення в природі в майбутньому, що індикується площами поширення в межах 2000-20000 км², та результатами спостережень, які свідчать про зменшення протягом 10 років або часу життя трьох поколінь особин до 20% популяцій.

LR (Lower Risk) – **таксон з низьким рівнем ризику зникнення**, може бути оцінений за трьома підкатегоріями:

cd (Conservation Dependent) – **таксон, стабільне існування якого залежить від охорони** (локалітетів або біотопів);

nt (Near Threatened) – таксон, що за статусом **наближається до такого, якому загрожує небезпека зменшення чисельності й зникнення**, не належить до категорії "залежного від охорони", але наближається до "вразливого";

lc (Least Concern) – **таксон, який мінімально потребує охорони**, він не належить до підкатегорій “залежний від охорони” та “близький до вразливого”.

DD (Data Deficient) – **даних для оцінки статусу недостатньо**.

NE (Not Evaluated) – **таксон, який не підлягає оцінці**, для нього немає підстав бути зарахованим до наведених вище категорій.

Ландшафт – (нім. Landschaft – краєвид) – згідно з визначенням Європейської ландшафтною конвенції (20.10.2000 р.) означає “територію, як її сприймають люди, характер якої є результатом дії та взаємодії природних та/або людських факторів”. У науковому аспекті ландшафт – це комплексне земне приповерхнєве макроорганізоване тіло, закономірно утворене взаємопроникними, взаємозалежними і взаємодіючими матеріальними складовими – природними геокомпонентами (гірськими породами, поверхневими та підземними видами в усіх агрегатних станах, атмосферним повітрям, рослинними й тваринними угрупованнями, мікроорганізмами, ґрунтами) і створеною людиною різноманітною сельбищною та виробничо-технічною інфраструктурою (В.М. Пашенко, Екологічна енциклопедія, 2007, т. 2, с. 227).

Ландшафт природний – цілісний природно-територіальний комплекс з генетично однорідними, однотипними природними умовами місцевостей, які

сформувалися в результаті взаємодії компонентів геологічного середовища, рельєфу, гідрологічного режиму, ґрунтів і біоценозів.

Ландшафтна різноманітність – поєднання багатства видів ландшафтних комплексів і ландшафтотворних компонентів та їхніх характерних властивостей і рис на певній території – у межах регіону, країни, материка, частини світу, акваторії тощо.

Лісові ресурси – деревні, кормові, харчові, лікарські, рекреаційні та інші складники лісу, які використовуються для задоволення потреб населення й виробництва. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Негативні чинники (впливу на природоохоронну територію) – природні або антропогенні сили, діяльність, події або їх наслідки, які вже шкідливо вплинули на цілісність природоохоронної території та функціонування її природних систем (наприклад, зменшили показники біорізноманіття, здатність до відновлення та/або збіднили характеристики природних ресурсів території тощо). Негативні чинники можуть бути наслідком як легальної, так і нелегальної діяльності, і можуть бути результатом прямих або опосередкованих дій.

Оселище (habitat) – це ділянки земної або водної поверхні, які визначаються географічними, кліматичними й біологічними ознаками та забезпечують можливість існування видів рослин і тварин та їх сукупностей. Конкретний тип оселища забезпечує особливі умови “проживання” для конкретної, чітко визначеної, сукупності видів.

“Особливо цінні” осередки біорізноманіття (biodiversity “hot-spots”) – території, для яких характерний особливо високий ступінь біорізноманіття на місцевому, регіональному, державному або світовому рівнях порівняно з іншими територіями такого ж рівня.

Популяція – сукупність особин одного виду, здатна до самовідновлення й відмежована від інших сукупностей цього ж виду екологічними або біотичними бар’єрами, що ускладнює обмін генетичною інформацією; або сукупність особин певного виду, здатних до вільного схрещування, які населяють певну територію й відносно ізольовані від сусідніх популяцій. Залежно від фахової

інтерпретації (генетиками, екологами, систематиками) можливі різні аспекти тлумачення цього поняття.

Природне навколишнє середовище – природна складова довкілля – навколишнього щодо людини, групи людей чи суспільства середовища їх існування й діяльності, тобто сукупність природних і змінених людиною абіотичних і біотичних чинників, які мають безпосередній або опосередкований вплив на людину та її господарську діяльність.

Природокористування – (тут) система заходів з освоєння, використання, перетворення та охорони в корисних для людини цілях навколишнього природного середовища й природних ресурсів.

Природні процеси – (тут) сукупність явищ, відбуваються в природних системах і забезпечують їх цілісне й спонтанне (без втручання людини) функціонування й розвиток. Прикладами природних процесів можуть бути природна динаміка угруповань та їх автогенетичні сукцесії, складові колообігу речовин (наприклад, процеси гниття й розкладу рослинних і тваринних залишків), трансформації енергії (наприклад, фотосинтез, хемосинтез) та обміну інформацією (наприклад, генетичною під час розмноження); етологічні та групові явища в тваринному й рослинному світі: хижацтво, паразитизм, міграція видів тощо.

Природоохоронна територія – “зона суходолу та/або моря, спеціально призначена для охорони й збереження біорізноманітності, з природними й відповідними до них культурними ресурсами, якою керують за допомогою правових або інших продуктивних засобів” (МСОП, 1994). Такі території можуть бути у власності та/або під керівництвом урядів, окремих осіб, компаній, неурядових організацій, громад і партнерств між цими групами.

Раритет – рідкісний об’єкт, цінність якого визначається, насамперед, його унікальністю.

Рідкісні види, види під загрозою зникнення і такі, що вимирають – *Рідкісні види* – категорія видів, яким на сьогодні не загрожує зникнення, хоч внаслідок їхньої незначної чисельності або обмеженого ареалу за несприятливих змін середовища існування така загроза може виникнути. *Види під загрозою зникнення (види, які зникають)* – види, які знаходяться під загрозою зникнення і збереження яких є малоймовірним, якщо продовжуватиметься згубна дія чинників, які впливають на їх стан. *Види, що вимирають* – це ті, які перебувають під загрозою вимирання по всій території поширення або на значній її частині.

Сертифікація лісів – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства.

Синфітосозологічний індекс – є інтегральним кількісним показником созологічної цінності угруповання, який вираховується математично. Визначення синфітосозологічних індексу та класу проводиться за методикою “Синфітосозологічної оцінки рослинних угруповань”, затвердженою Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 257 від 27.05.2009 р.

Синфітосозологічна категорія – залежно від наукової та созологічної (природоохоронної) цінності рослинні угруповання зараховують до однієї з 4 категорій охорони:

Категорія 1 – угруповання з унікальним типом асоційованості домінантних видів, у яких останні мають аутфітосозологічну (уключені до ЧКУ, ЄЧС), ботаніко-історичну (раритетні релікти), ботаніко-географічну (раритетні ендеміки, диз’юнктивноареальні, пограничноареальні види) значущість і відзначаються вразливістю, обмеженими площами поширення та перебувають під загрозою зникнення.

Категорія 2 – угруповання з рідкісним типом асоційованості домінантних видів, у яких домінант або співдомінант мають аутфітосозологічну (уключені до ЧКУ, ЄЧС), ботаніко-історичну (релікти), ботаніко-географічну (ендеміки, диз’юнктивноареальні, пограничноареальні види та види, що знаходяться на межі висотного поширення) значущість, або відзначаються ценотично оригінальним поєднанням широко розповсюджених видів, синекологічні оптимуми яких відмінні й для них характерне зменшення площ місцевиростань.

Категорія 3 – угруповання зі звичайним типом асоційованості домінантних видів, у яких останні мають аутфітосозологічну (уключені до ЧКУ, ЄЧС), ботаніко-історичну (релікти), ботаніко-географічну значущість (ендеміки, диз’юнктивноареальні, пограничноареальні види та види, що знаходяться на межі висотного поширення), які стали рідкісними внаслідок впливу природних або антропогенних чинників і мають тенденції до зменшення площ місцевиростань.

Категорія 4 – угруповання зі звичайним типом асоційованості домінантних видів, які стали рідкісними внаслідок антропогенного впливу й перебувають під загрозою зникнення в разі подальшої дії несприятливих чинників.

Синфітосозологічний статус – залежно від стану та ступеня загрози для рослинного угруповання за статусом вони поділяються на рідкісні, такі, що перебувають під загрозою зникнення та типові, які потребують охорони.

Рідкісні угруповання – мають низький ступінь трапляння й займають незначні площі.

Угруповання під загрозою зникнення – для цих угруповань характерне різке зменшення ареалів і вони можуть зникнути, якщо продовжуватиметься дія чинників, що негативно впливають на їх стан.

Типові угруповання – зональні, вразливі до дії зовнішніх чинників, унаслідок чого підлягають охороні.

Червона книга України (ЧКУ) – державний документ про сучасний стан видів рослин і тварин, які постійно чи тимчасово (наприклад, перелітні птахи) проживають у природних умовах на території України або в межах її територіальних вод і яким загрожує зникнення, та про заходи щодо їхнього збереження й науково обгрунтованого відтворення. Перше видання ЧКУ вийшло у світ 1980 року, друге – 1994 р. (тварини) та 1996 р. (рослини), третє – 2009 р. (2 томи – рослинний і тваринний світ, відповідно). За природоохоронним статусом види, які увійшли до ЧКУ, відповідно до ст. 13 Закону України “Про Червону книгу України”, розподілені за такими категоріями: **зниклі** (види, щодо яких відсутня будь-яка інформація про наявність їх в Україні в природі або спеціально створених умовах); **зниклі в природі** (види, які зникли в Україні в природі, але збереглися у спеціально створених умовах або поза межами України); **зникаючі** (види під загрозою зникнення, для яких спостерігається зменшення ареалу або чисельності; їх збереження є малоймовірним без усунення дії негативних чинників); **вразливі** (види, які у найближчому майбутньому можуть бути зараховані до категорії зникаючих, якщо триватиме дія чинників, які негативно впливають на стан їхніх популяцій); **рідкісні** (види, відомі з небагатьох місцезнаходжень, популяціям яких характерна відносна стабільність, хоча й низькі показники); **неоцінені** (види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих або рідкісних, але ще не зараховані до жодної з цих категорій; у тому числі більш-менш широко розповсюджені в різних регіонах України); **недостатньо відомі** (види, які потребують подальших досліджень і які не можна зарахувати до жодної з вищезазначених категорій через відсутність необхідної достовірної інформації; у тому числі таксономічно критичні види).

Підп. до друку 12.04.2012. Формат 70х100/16
Папір офс. Друк офс. Гарнітура Times New Roman
Тираж 400 прим. Зам. № _____

Друк - ЗУКЦ, 79005, Львів, вул. Драгоманова, 18,
тел./факс: (032) 298-32-86

